

Рівненський державний гуманітарний університет
Художньо-педагогічний факультет
Кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього рівня «Магістр»

на тему:

**Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного
заповідника м. Дубно: досвід і перспективи розвитку**

Виконала : здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
галузі знань 02 «Культура і мистецтво»
спеціальності 028 «Менеджмент
соціокультурної діяльності »
II курсу заочної форми навчання
Остапчук Анна Олегівна

Науковий керівник:

Доктор культурології, проф.

Виткалов Сергій Володимирович

Рецензент:

Директор Державного історико-
культурного заповідника м. Дубно
Кічатий Леонід Святославович

Рівне, 2022

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ.....	3
Розділ I. Соціокультурна діяльність установ музейної сфери: теоретичний аспект.....	11
1.1 Соціокультурна діяльність: поняття, функції та методи.....	11
1.2 Історіографія дослідження.....	24
Розділ II. Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно: культурологічний та управлінський аспекти.....	37
2.1 Загальні відомості про досліджуваний об'єкт та особливості управління соціокультурною діяльністю.....	37
2.2 Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно.....	49
Розділ III. Перспективи розвитку соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно.....	65
3.1 Внутрішні резерви розвитку соціокультурної діяльності досліджуваного об'єкта.....	65
3.2 Активізація роботи із зовнішнім середовищем як перспективний напрям розвитку соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно.....	77
Висновки.....	93
Список використаних джерела та літератури.....	99
Додатки.....	109

Вступ

Актуальність обраної теми дослідження кваліфікаційної роботи обумовлена змінами у соціально-духовній сфері, трансформацією світоглядних основ «культурної картини світу», розвитком нових культурних форм, що неминуче впливають на характер взаємодії музею та суспільства.

У сучасному світі традиції як культурний феномен, як спосіб життя, організації сьогодення та майбутнього, значною мірою втрачають своє значення. Вони втрачають сполучну моральну та емоційну силу, про що писав відомий західноєвропейський філософ й культуролог Х. Ортега-і-Гассет: «Жорстокий розрив сьогодення з минулим – головна ознака нашої епохи, і, схоже, що він і вносить сум'яття й у сьогоденне життя. Ми відчуваємо, що раптом стали самотніми, що мертві померли всерйоз, назавжди і більше не можуть допомогти нам. Сліди духовної традиції стерлися» [69, с. 312]. Тим часом цінність минулого полягає у тому, що воно є призмою бачення майбутнього. Якщо немає перспективи майбутнього, то немає й сьогодення.

Для суспільства та людини залишається нагальною необхідність формування ставлення до традицій, переосмислення старих та освоєння нових ціннісних установок, що важливо для міжпоколінної трансляції культурного досвіду, включення новацій у культурну систему, а також для суб'єктивного сприйняття сучасної культури індивідом. Як один із механізмів, що покликаний задовольняти ці суспільні та індивідуальні потреби, утвердився соціокультурний інститут музею.

У ХХІ ст. інтенсифікуються процеси коригування ідеалів та цінностей. Актуальну значущість набувають питання саморозуміння людини та її самоспіввідношеності із культурними артефактами й процесами, освоєння різноманіття духовного досвіду, доступність якого обумовлена процесами глобалізації, відкритістю сучасних суспільств. Одна з важливих соціальних функцій музею – розробка засобів допомоги людям у процесі становлення

культурної самоідентифікації, а також при їх адаптації у соціокультурний простір, що трансформується, за допомогою зміни або коригування стереотипів, уявлень, ціннісних орієнтацій, культурних зразків.

У цій ситуації зростає роль та відповідальність музею як соціокультурного інституту, покликаного підтримувати традиційні культурні стандарти на високому рівні, забезпечувати наступність гуманістичних цінностей та виробництво світоглядних смислів. Назріла необхідність осмислення проблем буття музею у зв'язку із соціокультурними змінами.

У сучасних умовах, динаміка й напрями змін – вражають. Адже вони торкнулись усіх сфер людської життєдіяльності, а відтак й усіх організацій сфери культури. Сьогодні, результативна та успішна діяльність музею «перебуває у руках музейних професіоналів». А умовою успішності стає їхнє вміння «відчувати» зміни у суспільстві й у музейній аудиторії. Саме «відчуття» сучасного контексту, в якому існує музей, здатність музею «змінюватись та відповідати вимогам часу» є тими чинниками, які дозволяють музею бути актуальним й успішним, а музейний продукт – затребуваним.

Ураховуючи зміни, що відбулись у соціумі, у функціональній складовій музею, як соціального інституту, відбулись значні зрушення. Перш за усе це стосується змін у соціально-діяльнісному компоненті, що у свою чергу сприяли активізації соціально-культурної діяльності музеїв.

Усе вище зазначене й обумовило вибір теми дослідження – «соціокультурна діяльність музею: досвід і перспективи розвитку».

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи є соціокультурна діяльність музею.

Розуміючи, що обсяг інформації щодо соціокультурної діяльності музеїв є доволі об'ємним й те, що кожна музейна установа є унікальною, у якості досліджуваного **об'єкта кваліфікаційної роботи** нами обрано музей, що відноситься до об'єктів національно-культурної спадщини України й по праву вважається «музейною перлиною Рівненщини» – Державний історико-культурний заповідник м. Дубна.

Ступінь наукової розробленості обраної теми дослідження. Проблема практики соціокультурної діяльності музею та можливостей її розвитку є досліджуваною темою. Так, філософські аспекти культури, музею як соціокультурного феномену, специфіка музейного предмета розглядалися у працях філософів М. Бахтіна, В. Біблера, В. Снагощенко [68] та ін. У філософській концепції вітчизняної дослідниці В. Снагощенко («Еволюція концептуальних моделей сучасного музею») музей постає як «подоба усієї світобудови», у ньому здійснюється наступність поколінь, спроба «збирання та виховання в єдності» [68]. Дослідниця відводить музею вирішальну роль усвідомленні цілісності людства у ХХІ ст.

Окремим вектором дослідження культурологів є напрям соціокультурної діяльності. Актуальні питання у цьому напрямі висвітлюються у одноосібних й колективних монографічних дослідженнях (В. Горового [33], О. Оніщенко [33], І. Петрової [45], В. Попик [33], В. Чебан [45], Н. Цимбалюк та ін.), статтях у наукових збірниках (Т. Гуменюк [26], О. Дегтяр [28], Є. Сидоровської [71] та ін.), навчальних посібниках (В. Бойчелюк, Н. Кочубей [43], І. Петрової [57] та ін.). На основі соціокультурних й культурологічних досліджень науковцями узагальнено історичні, теоретико-методологічний й практичні напрацювання щодо трансформації сучасних культурно-дозвіллевих практик. Обґрунтована доцільність використання сучасних культурно-дозвіллевих практик установами сфери культури у сучасних реаліях.

У культурологічних дослідженнях (Ф. Вайдахер [17], О. Козаченко [40], О. Салата [52], О. Потильчак [60], О. Сурмач [76] та ін.) узагальнювався емпіричний матеріал, систематизувалися висновки, формувалося розуміння музею як культурного феномену. Дослідники одноголосні у тому, що соціокультурний потенціал музею не вичерпується музейною колекцією. У більшості розвідок автори вказують на здатність музею сформувати й донести до відвідувача суспільно значущі ідеї, що ґрунтуються на історико-культурній спадщині, що зберігається ним, і є актуальними для сьогодення.

Досить широка тематика дисертаційних досліджень, у яких предмет дослідження пов'язаний із музейною (пам'яткоохороною) справою або об'єктом дослідження обрано музейну установу. Музей у дисертаційних дослідженнях вивчається у межах різних наукових дисциплін відокремлено, за спеціальностями:

– 07.00.05 (історичні науки) захищено дисертаційні дослідження Т. Величко (тема: «Етнографічне музейництво Півдня України: історична та регіональна своєрідність, сучасні тенденції») [19], А. Железко (тема: «Історичне краєзнавство на Київщині в 1917-1939 рр.») [30], Р. Маньковською (тема: «Музейництво в Україні: питання теорії і практики») [46], Л. Федоровою (тема: «Становлення і розвиток музеїв історії міст України у ХІХ-ХХ ст.») [78] та ін.;

– 17.00.01 (історичні науки) дослідження І. Пантелейчук (тема: «Трансформація музею як соціокультурного інституту (ХІХ – початок ХХІ ст.)») [55], О. Попової (тема: «Розвиток музейної справи в Харківській губернії (1864-1917 рр.)») [59], Н. Радченко (тема: «Фонди Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело з історії музейної справи Луганщини (середина ХІХ – початок ХХІ ст.) [63] та ін.;

– 26.00.05 (історичні науки) роботи Г. Андрес (тема: Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів другої половини ХХ – початку ХХІ ст.) [11], В. Корнієнко (тема: «Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1191-2007 рр.)») [42], О. Харченко (тема: «Становлення та розвиток музеїв художнього профілю України як культурно-освітніх закладів (кін. ХІХ – поч.. ХХІ ст.) [80] та ін.;

– 13.00.04 (педагогічні науки) дисертаційні розвідки Ю. Павленко (тема: «Музеї педагогічного профілю як фактор професійної підготовки майбутніх учителів») [53] та ін.;

– 26.00.01 (культурологічні науки) дослідження С. Руденко (тема: «Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей») [66] та ін.

Музеезнавча проблематика є стала предметом наукових розвідок П. Арсенич [12], В. Вечерського [21], В. Козюби [41], О. Мельниченко [48], Л. Науменко [51], О. Потильчак [60], С. Руденко [65] та ін.

Значний внесок у дослідження культурологічних, філософських, педагогічних аспектів соціокультурної діяльності, складовою якої є музейні практики, зробили П. Вербицька [20], Л. Гайда [37], Т. Гуменюк [26], Л. Капустіна [35-37], О. Караманов [38], О. Козаченко [39], О. Мельниченко [47], О. Салата [52], Ю. Песоцька [56], К. Станіславська [74], І. Червінська [82], Н. Шахірєва [83], С. Шиман [84] та ін.

Регіональний аспект музейних практик Рівненщини висвітлений у дослідженнях: Н. Бояр [15], С. Виткалова [22], М. Григорук [25], Я. Кравчук [44] та ін.

Враховуючи предметну складову дослідження, особливу цінність становлять роботи музейників, що «стояли у витоків» музейництва Рівненщини. Це роботи: М. Близняк [13], Я. Бондарчук [14], О. Булиги [16], М. Григорук [25], О. Гавриленко [27], Т. Дмитренко [29], О. Михайлишин [49], В. Мушировського [50], М. Пшеничного [27], Ю. Пшеничного [61], П. Савчука [68], П. Смоліна [70], Є. Шевчук [27] та ін.

Водночас, незважаючи на інтенсивні дослідження музейної сфери, залишаються невирішеними принципово важливі питання. Їй досі відсутнє комплексне дослідження соціокультурних практик, що використовуються як у музейній сфері в цілому так і музейних установ відособлено.

Цими аргументами обумовлений вибір нами теми дослідження – «Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно: досвід і перспективи розвитку».

Мета дослідження: за результатами проведеного дослідження теоретичних аспектів й практичного досвіду реалізації соціокультурної діяльності у Державному історико-культурному заповіднику м. Дубно розробити пропозиції щодо його удосконалення.

Встановлена мета обумовлює виконання наступних завдань:

- вивчити поняття, функції й методи соціокультурної діяльності;
- виконати історіографічне дослідження за обраною темою;
- ознайомитись із загальними відомостями про досліджуваний об'єкт та особливостями управління соціокультурною діяльністю музею;
- охарактеризувати соціокультурну діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно;
- дослідити й описати можливі внутрішні резерви розвитку соціокультурної діяльності досліджуваного об'єкта;
- описати можливі перспективи використання співпраці із партнерами як перспективу розвитку соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно.

Методологічну й теоретичну базу кваліфікаційної роботи становлять наукові доробки вітчизняних дослідників культурології, філософії, педагогіки, історії, автори яких розглядають соціокультурні аспекти музейних практик й особливості функціонування музеїв у ХХІ ст.

У процесі виконання роботи використано метод синтезу інформаційних матеріалів та логіки побудови композиції наукового дослідження. У процесі виконання другого розділу використано діалектичний метод та методи аналізу, індукції й дедукції.

Наукова новизна дослідження:

- уперше проведено комплексне дослідження соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно;
- вивчено культурний потенціал заповідника м. Дубно.

Практична значимість кваліфікаційної роботи. Матеріал роботи є узагальненням проведеного комплексного дослідження соціокультурної діяльності конкретного музейного об'єкту, тому він становить цінність і для самого музею – адже у ньому відображено результати тридцятирічної діяльності його співробітників так і працівників музейної сфери. Також матеріали дослідження можуть бути використані як у процесі викладання спеціалізованих курсів, так і у процесі розробки навчальних матеріалів.

Апробацію результатів дослідження здійснено у виступі на Міжнародній науково-практичній конференції та в одноосібній публікації:

1. Остапчук А. Державний історико-культурний заповідник м. Дубно: міжрегіональні та міжнародні зв'язки. *Світовий культурний простір крізь призму сучасних глобалізаційних, пандемічних викликів та війни: Програма XVIII Міжнародної науково-практичної конференції: 17-18 листопада 2022 року*. укл. : Виткалов С. В., Виткалов В.Г. Рівне: РДГУ, 2022. С. 40 [28 с.];

2. Остапчук А. Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно. *Дубенський науковий вісник*. Зб. наук. праць. Вип. 4. Рівне : видавець Харват О. М., 2022.

Структура кваліфікаційної роботи, обумовлена логікою викладу матеріалу і включає: вступну частину, три основні розділи, висновки, список використаних джерел й літератури та додатки.

У **Вступній частині роботи** обґрунтовано актуальність досліджуваної теми, визначено предмет та об'єкт дослідження, ступінь наукової розробленості обраної теми дослідження, окреслено мету та завдання дослідження, наукову новизну, практичне значення та структуру кваліфікаційної роботи.

У **першому розділі** дослідження «Соціокультурна діяльність установ музейної сфери: теоретичний аспект» розглянуто теоретичні основи – поняття «соціокультурна діяльність», її функції й методи. А також представлено результати історіографічного дослідження виконаного у відповідності до обраної теми дослідження.

У **другому розділі** «Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно: культурологічний та управлінський аспекти», подано загальні відомості про досліджуваний об'єкт і особливості управління соціокультурною діяльністю та охарактеризовано соціокультурну діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно.

Третій розділ роботи «Перспективи розвитку соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно» присвячено

перспективам розвитку соціокультурної діяльності заповідника, за рахунок «внутрішніх» та «зовнішніх» резервів.

Висновки є підсумковим оглядом усього дослідження.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 118 сторінок, список використаних джерел становить 9 найменувань, а літератури – 75 найменувань

У **Додатках** подано установчі й звітні документи досліджуваного об'єкта – Положення про Державний історико-культурний заповідник м. Дубно, Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника м. Дубно за 2020 та 2021 роки.

Розділ I. Соціокультурна діяльність установ музейної сфери: теоретичний аспект

1.1 Соціокультурна діяльність: поняття, функції та методи

Дослідження особливостей соціокультурної діяльності музеїв у ХХІ столітті слід розпочати із з'ясування сутності основних понять, що обумовлені предметом дослідження магістерської роботи.

Соціокультурна діяльність як різновид діяльності, що створений людьми і для людей, входить до однієї із найбільш досліджуваних науковцями проблематик сфери культури. Понад сторіччя дослідники активно вивчають питання складових, ролі і значення, методології та інших аспектів соціокультурної діяльності.

Думки теоретиків-дослідників соціокультурної діяльності, які вивчали проблематику сутності «соціокультурної діяльності» дещо розділилися, тому доцільно їх розглянути.

Почнемо із позиції Н. Кочубей, яку при вивченні соціокультурної діяльності розглядають крізь призму її складових компонентів: «соціальний» - «культура» - «діяльність» [43, с.39].

У цьому контексті поняття «соціальний» – це напрям у діяльності, пов'язаний із свідомими науково-обґрунтованими соціальними процесами, що полягають у створенні, відтворенні, збереженні та розвитку культурних цінностей, із урахуванням специфічних виразних засобів, формам та методів. Тому перша складова тріади «соціальний», пов'язана із соціумом. Тобто діяльність представників соціуму, що спрямована на розвиток соціуму.

Дефініцію «культура» можна визнати мультидискусійною, адже дослідники різних наукових сфер (гуманітарної, технічної, економічної, медичної, юридичної тощо) її по-різному трактують, в залежності від сфери використання. Різноманітність наукових підходів щодо визначення сутності

поняття «культура» вказує на складну природу цього явища, водночас підкреслює комплексне охоплення ним усіх сфер людської життєдіяльності.

Ми погоджуємось із думкою І. Петровою, яка зазначає: «під культурою слід розуміти специфічний спосіб створення, розвитку й забезпечення життєдіяльності людей, результати якої відображуються у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних і духовних цінностей, у сукупності суспільних відносин, цілей, затрачених зусиль і результату» [57, с. 19].

Детальний розгляд поданого визначення вказує на дуальність поняття – перший вказує на те, що культура є продуктом людської діяльності, другий – розглядає культуру як предметну реальність. Така діяльність, що проявляється у нових духовних і матеріальних цінностях суспільного значення, можлива лише у результаті реалізації полікультурного діалогу, що постійно перебуває у процесі розвитку. Саме тому, філософи, що вивчали сферу культури (В. Біблер, В. Бахтін, В. Снагощенко [69]), розглядали її крізь призму діалогічності мислення у єдності із діалогічною свідомістю.

Культура наповнює соціальне життя не лише змістом, а сама є його ціннісною складовою. Саме культура «сприяє» вдосконаленню соціальних структур, впливає на усі сфери державної політики. Будучи невід’ємним компонентом минулого і формуючи майбутнє – культура має прямий вплив на соціум. Розуміючи роль і значення культури у життєдіяльності суспільства, представники керуючої політичної еліти формують, затверджують і реалізують культурну політику. Культурна політика є базовою складовою внутрішньої політики держави на рівні з економічною, гуманітарною соціальною та її складовими.

Відтак культура є діяльнісним аспектом буття людини, адже є продуктом, результатом людської діяльності. У свою чергу під діяльністю слід розуміти процес активної, свідомої взаємодії людини із складовими різних середовищ (гуманітарного, економічного, медичного, технічного тощо). Людська діяльність є цілеспрямованою, тобто такою, що має мету та спрямована на

кінцевий результат. Ураховуючи вищезазначене, діяльність у сфері культури – це людська діяльність у який суб'єкт (той хто надає послуги, навчає, здійснює виховний вплив тощо) впливає на об'єкт (людину яка є кінцевим споживачем культурного продукту) у рамках чинного законодавства та загально прийнятих у суспільстві норм моралі.

Здебільшого, торкаючись теми людської діяльності у сфері культури, дослідники говорять про сферу дозвілля. Ми погоджуємось із такою позицією науковців, адже дозвілля – найбільш сприятливе середовище для функціонування соціально-культурної діяльності. Це час та простір, що використовується для розвитку, виховання та формування особистості на основі споживання цінностей духовної культури, розваг та інших видів нерегламентованої діяльності, що забезпечують можливість залучення населення до соціально-культурної діяльності.

Вивчаючи складові компоненти соціокультурної діяльності крізь призму розгляду їх основних складових «соціо-», «культура», «діяльність», ми можемо провести паралелі із «гегелівською тріадою». У XIX ст. німецький християнський філософ В. Гегель, спираючись на філософію Платона (саме Платон уперше застосував поняття «тріада»), розглядав суспільний розвиток крізь призму тріади, зазначаючи що він відбувається у три етапи [24]. Тому ми можемо запропонувати власне бачення базової дефініції досліджуваної теми – «соціально-культурна діяльність» і подати його у вигляді тріади:

$$\frac{\text{соціум}}{\text{культура}} + \text{діяльність} = \text{"соціально – культурна діяльність"}$$

У рамках цього підходу можемо узагальнити, що «соціально-культурна діяльність» – це форма активного ставлення до навколишнього середовища, соціуму, що пропонує їй доцільну зміну та перетворення всіма формами, діями, вчинками, забезпечуючи можливість для створення, трансляції та сприйняття культурних цінностей.

Тому соціально-культурна діяльність об'єднує людину, суспільство та природу, допомагаючи вирішувати протиріччя між природним та соціальним засадами в людині.

Дещо заглиблюючись у історичний дискурс, можемо стверджувати, що звичний для нас термін «соціокультурна діяльність» почав активно використовуватись у наукових колах не так давно – близько 30 років тому. У той же час, напрям наукового дослідження, що відомий сьогодні як «соціокультурна діяльність», активно досліджується науковцями вже понад століття [43, с.28-29]. Тому виникає необхідність дослідити даний факт – період історичного розвитку, у якому відбулися зміни і у теоретичному, і у прикладному напрямках.

Витоки соціокультурної діяльності беруть свій початок із прадавніх часів – часів коли основоположники філософських вчень вважали вільний час – часом вдосконалення людини. Водночас наукові роботи, що вказують на необхідності розвитку позашкільної освіти, датуються кінцем XIX – першим десятиліттям XX ст. У 1920-х рр., упродовж наступних п'яти десятиліть, перебуваючи під тоталітарним впливом політичної еліти, теоретики й практики вивчали особливості соціокультурної діяльності у площині політико-освітньої роботи. Термін «політико-освітня робота» (політпросвіт) пов'язаний із культурною революцією 20-30-х років XX століття.

Наступний етап, що розпочався у 1970 рр., тривав два десятиліття – до зміни політичного режиму (з тоталітарного на демократичний). У останньому десятилітті XX ст. представники наукових культурологічних шкіл, довели необхідність розгляду особливостей «культурно-освітньої роботи».

Усе вищезазначене вказує на те, що культурно-просвітницька діяльність була невід'ємною частиною культурної та просвітницької політики радянської держави. Виховання, навчання й професійна підготовка фахівців галузі культури відносились до стратегічних завдань, від вирішення яких залежала не лише «ідеологічна стійкість» радянської людини, але державний суверенітет, що своєрідно розумівся, як непорушність міжнаціональних зв'язків народів

багатонаціональної країни та керованість соціальними процесами [43, с.50]. Упродовж другої половини ХХ ст., культурно-просвітницька діяльність, розвивалась не як відокремлена галузь, а як самостійний напрямок вітчизняної педагогіки, що тісно переплетений з практикою проектування культури.

Наступні дві зміни у найменуванні, що вплинули на зміни як у інтерпретації ключових понять, так і методологічній складовій, відбулись в умовах демократичних перетворень: від часу проголошення незалежності – з середини 90-х років ХХ ст. У цей період активно застосовуються терміни «культурно-дозвілева робота» та «соціально-культурна діяльність».

Слід зазначити, що культура, як і інші сфери соціально-економічної діяльності, прямо залежать від політичного устрою й ідеології правлячої політичної еліти, тому до 90-х років ХХ століття культурно-дозвілева робота була політизована. Її використовували як інструмент впливу на широкі верстви населення (інструмент масового впливу) з метою результативного проведення ідеологічної роботи – «комуністичного виховання». З середини 90-х років діяльність культурно-дозвілевих установ була деполітизована, деідеологізована, тобто відбулось «нове змістовне наповнення». Усе це сприяло зміні найменування дефініції – соціально-культурна діяльність.

Проголошення незалежності й суверенності України стали початком демократичних перетворень. Демократизація суспільства загострила необхідність орієнтації усіх сфер життєдіяльності соціуму, у тому числі й сфери культури, сучасні наукові досягнення. Також виникла необхідність переосмислення накопиченого досвіду, переорієнтації просвітницької доктрини на нагальні потреби суспільства, виражені у збереженні традицій народної культури, досягнень світової культури та необхідності розвитку на їх основі гармонійної особистості у ХХІ ст.

Зміни у політиці й свідомості соціуму вплинули на зміни усіх сфер людської діяльності. Тому, починаючи із кінця ХХ ст., соціокультурна діяльність, починає утвердження як самостійна, самодостатня галузь людського пізнання. Сьогодні, соціокультурну діяльність можемо трактувати як

інтегративну багатфункціональну сферу діяльності, що є однією із складових соціальної роботи. Основною метою якої є організація раціонального й змістовного дозвілля усіх верств населення не залежно від їх соціального статусу. Така діяльність спрямована на задоволення й розвиток культурних потреб соціуму, створення й забезпечення умов самореалізації кожного члена суспільства (окремої особистості), тим самим сприяючи розвитку й розкриттю здібностей та самовдосконалення у рамках аматорської творчості.

Водночас дефініція може бути розглянута як самостійна підсистема, загальної системи соціалізації. Мова йде про адаптацію й соціальне виховання соціуму у певних культурних традиціях й рамках. Також соціокультурна діяльністю входить до важливих функцій державних й недержавних структур. У цій сфері функціонують державні установи, що забезпечують розвиток різновікових груп населення, його культурні ініціативи.

У ХХ ст. «соціокультурну-діяльність» по праву можна вважати напрямом дослідження культури, який динамічно розвивається. Свій категоріальний апарат теорія соціально-культурної діяльності бере із філософії, загальної теорії культури, соціології культури, психології культури, педагогіки, етики та інших гуманітарних дисциплін. Сучасні дослідники у авторських підходах щодо визначення сутності поняття, здебільшого спираються на три основні напрямки, розглядаючи «соціокультурну діяльність» як:

- навчальний предмет, який має певну логіку та структуру;
- галузь наукових знань, що історично склалася, теорія, яка розвивається завдяки зусиллям дослідників теорії та практики сфери культури;
- суспільну практику.

Завдячуючи науковим розвідкам дослідників, можемо зі впевненістю стверджувати про те, що передумовами виділення соціально-культурної діяльності як самостійного об'єкта дослідження є:

- підвищена увага соціуму до культури, її значущості для сталого розвитку суспільства та його стабільності, для безконфліктної взаємодії з іншими спільнотами;

- сфера культура, впливає на формування людського капіталу;
- культурне середовище, формування якого пов'язане із соціально-культурною діяльністю, стає ключовим поняттям сучасного гуманітарного знання;
- динамізм, зміни культурного середовища, потреба в інноваціях та модернізації, «диктують» необхідність узагальнення практик соціально-культурної діяльності.

Теорія соціально-культурної діяльності – відносно молода галузь культурологічного знання, її понятійний апарат перебуває у стадії формування. Тому, вивчаючи сутність поняття, звернемось до досліджень знаних у сфері культури дослідників. Так, О. Оніщенко, В. Горовий, В. Попик та ін. у колективному монографічному дослідженні зазначають: «Соціально-культурна діяльність – це керований суспільством та його соціальними інститутами процес залучення людини до культури та активного включення самої людини в цей процес» [33, с. 35].

Згідно позиції О. Дегтяр соціально-культурна діяльність спрямована на створення культурних продуктів у сфері як професійної, так і аматорської, на збереження, сприйняття, освоєння та поширення цінностей матеріальної та духовної культури, трансляцію культурної інформації, створення можливостей для культурного діалогу [28, с.222].

Сьогодні з практикою соціально-культурної діяльності пов'язуються новітні методики розвитку соціально-культурних особистісних якостей людини, які гарантують можливість реалізації ним основних компетенцій у суспільстві. Є. Сидоровська наголошує на необхідності врахування відмінностей процесів соціалізації та інкультурації особистості, що відбуваються у результаті активної її участі у соціально-культурній діяльності, що і становить значну перевагу сучасної концепції вітчизняної педагогіки, тим самим відрізняючи її від радянської, яка ґрунтувалася на ідеологічних функціях культмасової роботи [71, с.199-200]. На думку В. Чебан (одного із співавторів монографічного дослідження «Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному

світі») кожна людина різною мірою виступає суб'єктом соціально-культурної діяльності, беручи участь у житті суспільства, що й актуалізує педагогічну проблему виховання соціально-культурних якостей особистості [45, с.209-210].

У найширшому сенсі соціально-культурна діяльність як феномен життя розуміється, як цілеспрямована просвітницька чи художньо-творча робота індивіда чи колективу, що спрямована на створення, збереження й передачу соціально-значущих цінностей, що впливає на культурну самоідентифікацію людини і суспільства. І. Петрова звертає увагу, що в умовах суперечності «між необхідністю реалізації потенціалу громадських об'єднань як засобу формування художньої культури молоді, з одного боку, та нерозробленістю системи соціально-культурних умов, що оптимізують процес формування художньої культури молоді у громадських об'єднаннях, з іншого», керуючу соціокультурною діяльністю роль у молодіжному середовищі беруть неформальні «молодіжні субкультурно-дозвілєві об'єднання» [57, с.45]. Така позиція дослідника вказує на взаємозв'язок із формами соціальної самоорганізації феномену соціально-культурної діяльності, на необхідність цілеспрямованого управління професійним педагогічним співтовариством та освітніми інститутами, які використовують нові (інноваційні) технології, або ті, які є неформальними авторитетами, що транслюють ціннісні пріоритети та норми.

Усе вищезазначене є підтвердженням того, що теорія соціально-культурної діяльності належить до прикладних галузей культурологічного знання. У свою чергу, прикладна культурологія вирішує завдання пізнання не об'єктивних закономірностей розвитку культурних явищ, не опису та інтерпретації подій історії культури, а вивчення та формування принципів та технологій цілеспрямованого управління культурними процесами.

Завдячуючи науковцям, розроблено методологію соціально-культурної діяльності, що спрямована на реалізацію наукового знання у системі культурологічного та соціально-культурного аналізу в умовах найважливіших завдань розвитку суспільства. У даному аспекті особливої актуальності набуває

використання закономірностей та зв'язків наукової та дослідно-практичної сфери соціально-культурної діяльності, а також прояв найновішого інформаційного контенту, що дозволяє найбільш результативно, в умовах трансформації суспільних та культурних процесів, передавати молодому поколінню культурні здобутки нащадків.

Ми погоджуємось із позицією дослідників, які вказують на те, що на динамічний процес розвитку соціокультурної діяльності впливають «проблемні питання». Саме такі питання формують сучасні напрями у системі культурного аналізу фактів та подій, які відбуваються у культурній та соціальній сферах. До важливих культурних проблем сьогодення слід віднести: аналіз протиріч соціально-культурної сфери; виявлення закономірностей розвитку соціально-культурних процесів; використання принципів та функцій соціокультурної діяльності, які визначають взаємозв'язок між синтезом виникнення нових технологій та рішень у соціально-культурній сфері.

Методологія соціально-культурної діяльності базується на вирішенні найважливіших наукових проблем – виявлення різних аспектів функціонування діяльності культурно-дозвілєвих установ, використання закономірностей розвитку особистості у соціокультурному середовищі, реалізація різних напрямів соціально-культурної творчості в умовах реалізації нових культурних продуктів (у тому числі шоу та квестів), застосування арт-технологій у новому комерційному сегменті, реалізація системно-культурного контенту, що базується на різно-варіативних культурно-дозвілєєвих програмах, що реалізують авторські режисерські задуми тощо.

Розглянемо один із методологічних взаємозв'язків в умовах розвитку соціально-культурної діяльності - це взаємозв'язок принципів та методів, що відповідають основним законам історичного та культурного розвитку суспільства. У наукових розвідках Н. Капустіна дійшла до висновку, що в теорії соціально-культурної діяльності поняття принцип відображає усталені та перевірені практикою суспільні орієнтири, закономірні зв'язки, взаємозв'язки та взаємозалежності у вигляді теоретичного узагальнення [36, с.18].

Принципи соціально-культурної діяльності включають філософські, політичні, моральні настанови суспільства, які відображають корінні підвалини його життя. Основними принципами є:

- принцип нерозривного зв'язку соціально-культурної діяльності із життям, із практичними завданнями реформування суспільства;

- принцип добровільності й загальнодоступності соціально-культурної діяльності. Добровільність означає можливість вільного вибору занять з усього розмаїття видів культурних продуктів (послуг), що надають установи сфери культури;

- принцип розвитку ініціативи й самодіяльності. У піраміді людських потреб (авторства А. Маслоу) естетичні потреби – потреби у самовираженні відносяться до другої групи (категорії вищі психологічні потреби). Реалізуючи їх засобами соціокультурної діяльності людина у практичній діяльності реалізує бажання у розширенні діапазону своїх соціальних ролей, що у свою чергу проявляється у виявленні «творчих граней особистості»;

- принцип наступності й послідовності щодо освоєння культурної спадщини спрямований на передачу традицій та цінностей «від покоління до покоління», реалізується через просвітництво (виховання, навчання) та активне включення у соціально-культурні практики. Практична реалізація цього принципу спрямована на передачу досвіду поколінь, формування ціннісних орієнтирів кожної особистості, що формуються у процесі її участі у різних галузях соціально-культурної діяльності;

- принцип диференційованого підходу полягає у виборі найбільш ефективного методу роботи із різними соціально-демографічними групами урахувавши їх особливості;

- принцип системності й послідовності передбачає розгляд усіх складових крізь призму взаємопов'язаних елементів. Адже лише розуміння ролі, важливості й особливостей функціонування кожного зі складових елементів системи можемо розуміти увесь механізм її роботи.

Соціальна сфера обумовлена взаємозв'язком застосування принципів та методів добірки змісту культурно-дозвілєвих програм, які пов'язані із закономірностями та результатами соціокультурного процесу та визначаються рівнем соціально-культурної освіти фахівця соціально-культурної діяльності. Методи що застосовуються використовуються у професійній соціально-культурній сфері сьогодні, залежать від рівня підготовки спеціаліста соціально-культурної діяльності та його кваліфікації, спрямованої на самореалізацію творчих інтересів учасників.

Усі зазначені принципи реалізуються на практиці установами сфери культури, які є складовою системи соціокультурної діяльності, адже саме їх діяльність спрямована на збереження та розвиток соціально-культурних традицій. Сьогодні, усі установи можемо групувати за такими категоріями:

- професійна творчість у сфері культури (літератори, художники, шоу-бізнес, артисти цирків, професійні музиканти – здебільшого артисти філармонії, професійні актори й хореографи – артисти театрів та інших приватних (приватні організацій й приватні підприємці) та громадських (асоціації, мистецькі спілки, мистецькі об'єднання тощо) професійних формувань);
- бібліотечна й видавнича справа (державні, комунальні й приватні бібліотеки та видавництва, що спеціалізуються на виготовленні книжкової продукції, у тому числі видавництва вищих навчальних закладів);
- клубна справа (державні й приватні установи клубного типу у тому числі приватні гуртки мистецького спрямування; комунальні установи, що надають методичну допомогу у реалізації проектів сфери культури – Центри народної творчості, методичні кабінети при управліннях культури тощо);
- музейна справа (державні, комунальні й приватні музеї, історико-меморіальні комплекси, історико-культурні заповідники та галереї) [57, с.103-105].

Соціокультурній діяльності, як одному із видів людської діяльності притаманні шість особливих рис:

- 1) здійснюється у вільний час (окрім працівників сфери культури) на основі добровільності та активності різних соціальних груп;
- 2) спирається на регіональні традиції та національно-естетичні особливості;
- 3) характеризується різноманіттям видів діяльності із урахуванням інтересів і уподобань різновікових груп населення;
- 4) використовуються різноманітні форми як організовані (індивідуальні, групові та масові форми роботи), так і неорганізовані;
- 5) в основу покладено комунікативну складову, але сама діяльність розвивається на основі інтересів та потреб особистості;
- 6) є цілеспрямованою діяльністю, що має культурне підґрунтя (культурологічний, гуманістичний, педагогічний та інших напрями).

Відтак соціально-культурна діяльність є самостійною підсистемою загальної «системи соціалізації», основним завданням якої є соціальне виховання населення. Водночас соціально-культурна діяльність є функцією, яку виконують як державні, так і недержавні (приватні, громадські) структури, у процесі виконання культурної політики держави.

Музейні установи, на рівні із іншими організаціями сфери культури, у процесі роботи виконують соціально-культурну функцію, що полягає у збереженні «історичної пам'яті», забезпеченні «комунікації із минулими поколіннями», соціалізації населення тощо. Проте динамічний розвиток, що відбувається сьогодні у всіх сферах життєдіяльності суспільства, вносить свої корективи у діяльність установ сфери культури. Так, поряд із типовими функціями (збір, вивчення, збереження, та популяризація культурних цінностей, проведення наукових розвідок тощо), музейні установи виконують і блок культурно-дозвіллевих функцій (проведення культурно-дозвіллевих заходів таких як фестивалі, виставки, ярмарки тощо). Сьогодні ми бачимо перехід від «класичного музею», до «музею – універсального культурного

центру соціально-культурних подій». Працівниками вітчизняних музейних установ реалізовано чимало інноваційних соціально-культурних проєктів (приміром літературні вечори, костюмовані екскурсійні програми тощо). Також набуває популярності тенденція у використанні території (або частини приміщень) музейної установи організаціями сфери культури у рамках реалізації спільних культурних проєктів (фестивалів, музичних вечорів, проведення концертних програм тощо). Усе це вказує на активізацію соціально-культурної діяльності музею у двох площинах «класичній» – виконання типових для музею функцій; та «інноваційній» – виконанні нетипових функцій у культурно-дозвілєвій сфері на вимогу сьогодення.

Соціально-культурну діяльність музею, по праву можна назвати інструментом забезпечення державної політики щодо культурної освіти, збереження й використання національної культурної спадщини, виховання населення (як громадян так і іноземних туристів), методичного забезпечення практичної діяльності.

Узагальнюючи існуючі визначення соціально-культурної діяльності їх відносять до кількох груп:

- визначення, у яких СКД постає як засіб соціального успадкування культури, як форма передачі культурних традицій від покоління до покоління;
- визначення, що розглядають СКД як спосіб розвитку здібностей індивідів та залучення їх до культури;
- визначення, у яких розкривається роль СКД у соціалізації особистості, формуванні її соціокультурного статусу;
- визначення, що характеризуються комплексним підходом до СКД, що охоплюють її різні грані.

функцію, яка є невід’ємною частиною культурної політики держави. Виконання функції соціокультурної діяльності покладено на організації сфери культури, серед яких є й музейні установи.

1.2 Історіографія дослідження

Ураховуючи значний обсяг офіційно оприлюдненої у формі наукових статей, монографічних та дисертаційних досліджень інформації, що у більшій чи меншій мірі торкаються питання обраної нами теми дослідження, виконаємо історіографічне дослідження за двома напрямками. Перший – стосується історичного процесу розвитку та особливостей діяльності вітчизняних музеїв. У цьому випадку ми обрали широкий спектр досліджень вітчизняних фахівців-музейників. Другий напрям – краєзнавчий, обумовлений об'єктом дослідження, його територіальною приналежністю.

За логікою викладу матеріалу почнемо із узагальнення інформації першого напрямку. Особливості діяльності музейних установ, нові форми й методи роботи та підготовка фахівців-музейників – ці питання, хоча і частково, зі значним ідеологічним впливом, піднімали вітчизняні дослідники у наукових статтях, нарисах та публікаціях на сторінках спеціалізованих видань («Радянське краєзнавство», «Радянський музей», «Краєзнавство», «Наука в Україні», «Наше минуле» та ін.) починаючи із 1930-х років. Як зазначає Р. Маньковська у авторефераті до дисертаційного дослідження «Музейництво в Україні: питання теорії та практики» (1997 р.), у цих дослідженнях жодним із авторів не представлена «повна картина» музейної справи в Україні. Здебільшого висвітлюються лише окремі аспекти або певні питання музеєзнавства, що були актуальні на той час.

Перші спроби узагальнити процес розвитку вітчизняного музейництва простежується у працях М. Бондаря, Г. Мезенцевої, М. Славіна, Ю. Омельченка. Водночас зважаючи на вплив політичної системи, автори не завжди об'єктивно висвітлювали проблеми тогочасної системи музейництва й недостатньо глибоко розкривали особливості її становлення й розвитку, у тому числі не оцінюючи факторний вплив на цей процес. Саме тому, висновки дослідників радянського часу можемо визнати заідеологізованими.

Початком нового напрямку у історіографії вітчизняного музейництва стало колективне дослідження «Історія міст та сіл Української РСР», що видане упродовж 1967-1974 рр., за редакцією П. Тронька [34]. Інформація, що представлена у енциклопедичному виданні є комплексним дослідженням свого часу, водночас і в ньому мають місце ідеологізація та деформація фактів.

Зміна ситуації відбулась у період падіння диктаторського режиму – в останньому десятилітті минулого століття. У десятку перших досліджень, що опубліковані у перехідний час, так звані «бурхливі 90-ті», стали наукові розвідки:

– В. Акуленко (робота, що опублікована у 1991 р. присвячена охороні пам'яток культури України у період з 1917р. по 1990 р.) [10];

– М. Арсенич (уперше оприлюднив результати наукового дослідження з історії музеїв Галичини у 1993 р.) [12];

– О. Пестулі (дослідження, що вийшло друком у 1994 р. під назвою «Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні»);

– Л. Федорова (предметом дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук обрано процес становлення і розвитку музеїв історії міст України у ХІХ-ХХ ст., захищено майже три десятиліття тому, у 1994р.) [78];

– А. Хведась (наукова розвідка дослідник присвячена історії музейного будівництва на Волині у 1919-1920 рр., представлена у 1994 р. у науковій збірці «Велика Волинь») [81];

– Б. Ванцак та О. Супруненко (публікація, яку оприлюднена у 1995 році присвячена подвижникам українського музейництва) [18];

– Е. Піскова (у наукові праці дослідника висвітлено авторську позицію щодо питання класифікації музейної мережі України кінця ХІХ – поч. ХХ ст.) [58];

– Р. Маньковської (у інституті історії України при Національній академії України у 1997 р. відбувся захист дисертаційного дослідження предметом якого особливості теорії та практики музейництва на українських землях у першій

половині ХХ ст. [46]. Саме це дослідження, на наше переконання є найбільш повною та незаангажованою політично, науковою розвідкою у якій авторкою виконано повноцінне комплексне дослідження теорії вітчизняного музейництва та практичної сторони його розвитку у період з 1917 – по 1941 рр.);

– та інші.

Автори, роботи яких опубліковані у останньому десятилітті ХХ ст., формують «загальну картину» у якій відображено авторські бачення динаміки розвитку музейної справи на українських землях. Водночас більшість наукових робіт, обмежуються лише частковими фактами, а відтак подають їх у деякій «самостійній площині» без урахування комплексного чинника розвитку музейництва – складової сфери культури.

На початку нового тисячоліття різко змінились як кількісний так і якісний підходи у наукових дослідженнях вітчизняного музейництва. Приміром значно збільшилась, кількість дисертаційних досліджень, переметом і об'єктом яких обрано різні аспекти вітчизняного музейництва.

Зокрема О. Харченко здійснено комплексне дослідження яке присвячено становленню та розвитку вітчизняних музеїв художнього профілю [80, с.5-7]. У дослідженні вітчизняні музеї художнього профілю розглянуті як культурно-освітні заклади з тривалою історією функціонування. О. Харченко детально описав культурно-освітню діяльність музеїв вказуючи на те, що вона є технологією, яка виконує об'єднувальну функцію. Цей особливий вид музейної діяльності реалізується на практиці реалізуючи елементи системи історичних, мистецтвознавчих, естетичних, культурологічних знань, знань з педагогіки та психології. Зокрема педагогічні методики, що активно проваджуються у практичну діяльність музеїв, спрямовані на задоволення запитів споживачів. Здебільшого мова йде про дітей та підлітків. Ми погоджуємося із позицією О. Харченко, що саме культурно-освітня діяльність, спрямована на задоволення естетичних, рекреаційних, духовних й інформаційних потреб відвідувачів музейних установ у ХХІ ст.

Особливої актуальності, у сучасних умовах функціонування музейних установ набуває дисертаційна розвідка І. Пантелейчук у якій дослідник розглядає процес трансформації музею-соціального інституту [55, с.9]. Використовуючи джерельну базу та спираючись на наукові розробки дослідників, І. Пантелейчук вивчає роль музейних установ та їх значення у контексті сьогоденних глобалізаційних процесів. Значну увагу дослідник звертає на нові технології у діяльності музейних установ. У цьому контексті розглядає й соціально-культурну діяльність, як необхідну складову успішного функціонування музею у сучасних умовах.

Цікавою є й менеджерська складова дослідження, у якій І. Пантелейчук аналізує нормативне-правове та кадрове забезпечення установ, форми й методи фінансового забезпечення трансформаційних процесів, що відбуваються у музейних закладах [55, с.12].

Продуктивною, з позиції кількості і якості наповнення є наукова діяльність дослідниці вітчизняного музейництва С. Руденко. У кандидатській дисертації «Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей» (2011р.) [66]., дослідницею розроблено авторську періодизацію наукових позицій дослідників щодо різних аспектів соціокультурної сутності музейних пам'яток. С. Руденко пропонує авторські підходи (інституційний та територіально-топографічні принципи) до класифікації матеріальних пам'яток, що мають історичну цінність. Дотичною до теми нашого дослідження є позиція авторки щодо соціокультурних особливостей допам'яткового побутування тих предметів, що згодом стали матеріально історико-культурною пам'яткою.

Упродовж останнього десятиліття С. Руденко опублікувала понад 20 праць у фахових й періодичних наукових збірниках. Особливої уваги, ураховуючи обрану тему дослідження, заслуговують роботи «Музей як засіб розв'язання соціально-комунікаційних проблем» (збірник «Культура і сучасність»), «З історії музейної справи в Україні» (збірник «Культура і мистецтво у сучасному світі») [65, с.154-155], «Музейництво як різновид

соціальної комунікації» (збірник за матеріалами міжнародної наукової конференції м. Харків) [67, с.62-64].

Дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук С. Руденко присвячене проблемним, соціокультурним питанням музею як інституції. У роботі дослідниця, спираючись на значний обсяг наукової інформації та результати багаторічних досліджень й спостережень проведених у музейницькій сфері, вказує на те, що музей є практичною стороною симбіозу науки та мистецтва, який є накопичувачем соціокультурного досвіду з метою його передачі нащадкам. Відтак музей є складовою складного технологічного процесу адаптації людини у життя соціуму. Сьогодні соціокультурну систему не можливо вважати повноцінною без інституту музейництва, адже виконуючи ряд специфічних функцій, музеї різноманітним засобів і форм соціокультурних практик сприяють розвитку як соціуму, що у свою чергу впливає на загальнонаціональний розвиток.

Починаючи із 2006 року простежуємо динаміку зміни тем дисертаційних досліджень пов'язаних із розвитком краєзнавчих досліджень музейництва.

Оперуючи чималим обсягом архівних документів й матеріалами колекцій музейних фондів Одещини (від 1825 р. й до сьогодні) дослідницею В. Солодовою [72-73], у 2006 р., оприлюднені результати дисертаційної розвідки, переметом якої є особливості діяльності музеїв одеського краю у напрямку популяризації музейних колекцій в умовах сьогодення.

Одним із краєзнавчих досліджень музейної справи Черкащини другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є дисертаційне дослідження О. Мельниченко, у якому автор вивчає особливості функціонування музеїв краю та тенденції музейництва у ХХІ ст. Описуючи форми й методи практичної діяльності музейних установ Черкащини О. Мельниченко вказує на тенденцію щодо активізації культурно-дозвіллевої функції музеїв [47]. Тим самим наголошуючи, що соціально-культурна діяльність є однією із пріоритетних у ХХІ ст., адже саме вона відповідає за «пряме спілкування» із відвідувачами музею, дає можливість музейній установі «відповідати вимогам часу».

Об'єктом дисертаційного дослідження Н. Радченко обрано Луганський обласний краєзнавчий музей [63]. Дослідницею описано процес становлення й функціонування музейної справи регіону, запропоновано авторську методику їх періодизації. Соціокультурна діяльність обласного краєзнавчого музею м. Луганська практично не описана, адже авторкою було сконцентровано основну увагу на фондовій роботі.

Історичний контекст має дослідження О. Попова у якому авторкою зібрано матеріали про особливості становлення музейної справи Харківської губернії (хронологічні межі дослідження 1864-1917 рр.) та їх практичну роботу [59].

Педагогічні особливості роботи музеїв вивчала О. Павленко. Її дисертаційна розвідка є практичним дослідженням у сфері педагогіки [53]. Адже від початку автором сформовано педагогічну гіпотезу, відповідно до якої проведено експериментальне дослідження, за результатами якого зроблено висновки про позитивний вплив музейної складової (або музейної педагогіки) на мотивацію та формування педагогічних компетенції здобувачів вищої освіти у ХХІ ст.

У дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступені кандидата культурології, С. Руденко [66] вивчаючи історико-культурні пам'ятки вказує на те, що вони мають соціокультурні особливості і є об'єктом специфічної суспільної діяльності. Водночас питання соціокультурних особливостей роботи музеїв та використання музейних пам'яток у соціокультурній діяльності музейних установ дослідницею не розглядаються.

Вітчизняне музейництво у історичному контексті стало предметом вивчення Т. Величко, який досліджував особливості становлення та розвитку етнографічних музеїв й музейництва на південноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ ст. У полі зору Л. Воронова перебуває музейництво Харківщини 60-80-х років ХХ ст.

Особливості музейної справи на західних землях України досліджувала Т. Миронова, Н. Кінд-Войтюк та інші. Зокрема Н. Кінд-Войтюк вивчала

музейну політику Другої Речі Посполитої у 1920-1930 роках на Волині. Західне музейництво у ХХ ст., із територіальною обмеженістю Волинь, стало предметом вивчення Т. Лободи.

Історичний дискурс простежується у публікації О. Савчука – дослідника музейництва Поділля (друга половина 30-х років ХХ ст.), дослідника національного руху Наддніпрянщини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.).

Особливості розвитку музейництва столиці у першій половині ХХ ст. вивчав А. Железко [31]. Музейництво на українських теренах, крізь призму містознавчого принципу, вивчала Л. Федорова [76].

Наукові розвідки П. Вербицької, К. Гуменюк, О. Козаченко, І. Сурмач, Ю. Песоцької [56], Ю. Шиман [84] та ін. присвячені особливостям музею як соціально-культурному явищу сучасності.

І. Сурмач у статті «Музей як соціокультурне явище сучасного суспільства» [76] вказує на нову роль музеїв, на трансформаційні процеси, що відбуваються у музейництві і прямо пов'язані як із соціокультурними обставинами так і соціокультурною діяльністю музеїв. Авторка розглядає музей як соціокультурний інститут, як цілісну систему, яка виконуючи соціокультурні функції виконує функцію збереження історичної пам'яті та спрямовує свою діяльність на задоволення культурних й соціальних потреб населення.

Сучасні тенденції зміни у діяльності музеїв обумовлені змінами у тенденціях й технологіях життєдіяльності соціуму. І. Сурмач зазначає: «музейні установи ХХІ ст., у громадській думці, вже не асоціюються як дослідницькі й освітні заклади, а універсальні культурні об'єкти». Цей перехід відбувався завдячуючи активній роботі музейних працівників та теоретиків сфери культури, адже саме завдячуючи результатам їх творчого пошуку у музейну сферу, втілені неспецифічні для її класичного сприйняття проекти музейних інновацій (мова йде про музейну педагогіку, музейну комунікацію, інновації у технічному забезпеченні – застосування новітніх цифрових технологій у функціонуванні музеїв тощо). Водночас відбувається «м'яка музеєфікація» або упровадження принципів музейної діяльності у практичну роботу закладів

культури. Приміром при культурно-дозвіллевому центі ОТГ створюється кімната-музей, або у парковій зоні комунального парку функціонує еко-музей і таке інше. Відтак відбувається зміна складу й профілю спеціалістів музейної сфери, що залучені громадськістю до вирішення проблемних питань соціально-культурної життєдіяльності громадськості [76, с.139].

За твердженням О. Козаченко та К. Гуменюк, такий процес відбувається під впливом екзогенних факторів, а саме пов'язаний із:

- новим періодом цивілізаційного розвитку, який пов'язаний із актуалізацією глобальних проблем сучасності;
- демократизацією суспільного устрою й розширенням можливості доступу до культурних продуктів усіх верств населення;
- посиленням взаємодії та взаємозв'язку між усіма сферами – політики, культури, економіки, педагогіки тощо;
- змінами споживацьких запитів у культурній сфері і т.і. [26, с.247]

Трансформаційні тенденції у музейній сфері знайшли відображення у науковій статті О. Козаченко. Дослідниця звертає увагу як на теоретичний так і на емпіричний рівні їх застосування. Зокрема зазначаючи, що у ході проведення контент-аналізу встановлено значне розширення теоретико-методологічного поля розгляду музейної установи як соціокультурного феномену ХХІ ст., перш за все це стосується розширення функцій музею й активізації не властивих у класичному розумінні «музейних функцій» [40, с.119].

Також соціокультурні зміни суспільства, як нові виклики, породили нові форми роботи музеїв. Так, на зміну класичним формам роботи із відвідувачами – екскурсійні програми, виставки, презентації, прийшли нові онлайн-формати взаємодії із відвідувачами. Тобто музеї сьогодні активно реалізують сучасні методи роботи із використанням можливостей глобальної мережі Інтернет (мова йде про віртуальні екскурсії, екскурсі у 3-D форматі, інтерактивні презентації, проведення вебінарів та наукових конференцій в онлайн режимі тощо).

Нові форми соціокультурної роботи здебільшого реалізуються у віртуальному просторі, що значно розширює базовий музейний простір, тим самим змінюючи контекст функціонування музею як соціокультурного інституту ХХІ ст.

Проблему актуалізації музейних установ з аудиторією у контексті соціокультурної діяльності й крізь призму теорії музейної комунікації досліджувала П. Вербицька. Дослідниця у статті «Нові підходи до означення ролі аудиторії у соціокультурній діяльності музею» приділила увагу переосмисленню музейної діяльності у сучасних умовах із урахуванням соціокультурних запитів відвідувачів. Використовуючи принцип причинно-наслідкових зв'язків, П. Вербицька вказує на взаємопов'язані факти: «суспільні потреби сучасності – зміни у взаємодії музейної установи із відвідувачами – зміни у формах й методах роботи – налагодження зворотного зв'язку «музей-соціум» [20, с.88-89]. Ми розділяємо позицію дослідниці про те, що в основу сучасного підходу до організації діяльності музейної установи має бути покладена «нова парадигма взаємодії із відвідувачем». Відтак ставлення музейних працівників до відвідувачів, у тому числі до віртуальної музейної аудиторії, й перетворення її на «активного опонента музейної комунікації» є перспективним напрямом маркетингового управління у музейній сфері. Зазначений підхід спрямований на зміну у «трактуванні» експозиції, інтерпретації її відвідувачами, зміни комунікативної системи в основу якої покладено діалогову складову.

Предметом вивчення Л. Гайди [35], Н. Капустіної [35-36], О. Караманова [38], К. Станіславської [74], Н. Філіпчук [79], І. Червінської [82] та інших вітчизняних дослідників є особливості музейної педагогіки. Спираючись на результати оприлюднених наукових розвідок музей, як соціальна інституція, упродовж усього історичного періоду відіграє важливу роль у формуванні державницької свідомості соціуму. Виконуючи, упродовж усього періоду функціонування, культурно-просвітницьку й науково-дослідну функції, музейна установа приймає активу участь у процесі державотворення, а її

соціокультурна складова є частиною державного контексту національного виховання. Тому використання потенціалу музею як соціокультурного інституту у педагогічній й культурно-дозвіллевій практиці є одним із актуальних напрямків наукових досліджень як у педагогічній сфері так і у сфері культури. І педагоги, і культурологи однакостайні у висновках про позитивний вплив музейної педагогіки на процес формування й становлення як дитини так і молоді людини – члена демократичного суспільства.

Дидактичні музейні засоби, що використовуються у музейно-педагогічній діяльності детально описані професором О. Кармановим у статті «Дидактичні засоби музейної педагогіки як елемент формування нового освітнього простору» [38, с.3-6]. Дослідник акцентує увагу на особливостях музейно-педагогічного процесу виокремлює й аналізує практичне застосування аудіовізуальних дидактичних засобах таких як музейні промороліки, віртуальні мобільні девайси й онлайн-додатки, музейні перформанси, музейні постери, музейні інтерактивні й ігрові путівники, музейні паспорти, музейні QR-коди й аудіогіди тощо. Зазначені дидактичні засоби, що формують новий освітній простір, вказують на взаємодію і закладів культури і освіти у рамках практичної реалізації сучасного освітнього процесу.

О. Карманов порівнює дидактичні засоби музейної педагогіки із потужним інформаційним ресурсом, вважаючи їх сучасним педагогічним інструментом вирішення соціокультурних проблем суспільства. Ми погоджуємось із позицією дослідника і вважаємо музейну педагогіку одним із перспективних напрямів соціокультурної роботи музеїв у XXI ст. [38, с.7-8].

Вивчаючи краєзнавчі періодичні видання з музейної справи можемо вказати на те, що музейні установи є науковими установами, саме тому на Рівненщині щорічно виходять друком три наукових збірника – «Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею», «Острозький краєзнавчий збірник» та «Дубенський науковий вісник». Наукові розвідки дослідників, що опубліковані у зазначених збірниках є розгорнутими матеріалами тез доповідей щорічних наукових конференцій, які проводять у

Рівненському обласному краєзнавчому музеї, Державному історико-культурному заповіднику «Дубно», Державному історико-культурному заповіднику міста Острога.

Аналізуючи змістову частину матеріалів дослідників, що представлені у зазначених збірниках можемо зробити висновок, що у них зібрано здебільшого результати археологічних досліджень проведених археологами Рівненщини – О. Бондарчуком, О. Войтюком, В. Коноплею, Б. Прищепюю, С. Терським та ін.

Краєзнавчі дослідження істориків краю піднімають проблеми нерухомих пам'яток історичного минулого Рівненщини (Я. Бондарчук [14], О. Сиклицька, Н. Шаюн, та ін.).

Значна кількість досліджень (М. Близняк [13], Я. Бондарчук [14], О. Булиги [16], Т. Дмитренко [29], М. Манько, В. Мушировського [50] та ін.) присвячена діяльності музейних фахівців краю – чиє життя по праву можна визнати «відданим служінням музейній справі» - Г. Бухалу, Г. Равчуку, Р. Руй, М. Островському, М. Струменському, І. Сवेशнікову та ін.

У розвідках Н. Бондар, О. Булиги, М. Манько, С. Позіховської та ін. висвітлені окремі проблемні питання книгознавства, зокрема ролі стародруків й рукописів у музейних фондах.

Над проблемами збереження культурної спадщини працюють С. Виткалов [22-23], В. Володимирець, С. Гуцман, А. Дмитренко [29], І. Касянчук та ін., наукові розвідки яких здебільшого опубліковані у однойменному розділі Наукових записок Рівненського обласного краєзнавчого музею. У цьому контексті особливої уваги, відповідно обраної теми дослідження, набуває дослідження І. Касянчук «Популяризація пам'яток на прикладі Дубенського замку», у який авторка приділяє увагу ролі пам'яток Дубенського замку у історичній спадщині краю, а й зазначає форми його активізації у практичній діяльності заповідника у ХХІ ст..

З поміж значної кількості краєзнавчих досліджень знаходимо поодинокі розвідки молодих дослідників – А. Зозулі (дослідниці Волині) та випускниць кафедри культурології, музеєзнавства та івент-індустрій РДГУ – Я. Кравчук та

Н. Бояр. Предметом їх наукових розвідок стали культурологічні особливості адаптації діяльності музейних установ Рівненщини до культурних запитів соціуму у XXI ст. [32, с.143-145].

Дослідження Н. Бояр «Музей як освітній простір» представляє собою нову позицію, у якій музей постає «відкритою» для соціуму установою, яка за для налагодження ефективної комунікації із «новим суспільством» застосовує нестандартні, творчі й креативні рішення у деяких випадках навіть зміцнюючи акцент основної діяльності (збереження) під вимоги цільової аудиторії. Ми підтримуємо позицію дослідниці, що є співробітницею Рівненського краєзнавчого музею проте, що у час швидких змін й цифровізації, музейній установі також необхідно змінюватись – необхідно створювати умови, які б сприяли виникненню пізнавального інтересу соціуму у питанні національної культурної спадщини в цілому та історико-культурної спадщини краю зокрема [15, с.117-123]. У цьому контексті особливої актуальності набувають форми й методи музейної діяльності, адже саме вони є інструментом трансляції інформації від «музею» до «відвідувача».

Робота А. Зозулі присвячена одному із найбільш поширених та ефективних засобів музейної комунікації – інтерактивним екскурсіям [32]. Детально вивчаючи теоретичну і практичну сторони реалізації інтерактивних екскурсій у практиці Волинського краєзнавчого музею дослідниця приходить до висновку, що така сучасна форма роботи спрямована на взаємодію екскурсантів один з одним і дає можливість відвідувачам «по-іншому» подивитись на музейні експонати. Інтерактивні форми проведення екскурсій не є новиною, проте їх постійна модифікація, що відповідає споживацьким запитам, може бути віднесена до музейних інновацій сучасності. У розвідці А. Зозулі описано практичну сторону використання інтерактивних екскурсій (найменування, сценарний, задум та його покрокова реалізація) із елементами квесту.

Новим формам культурної діяльності музейної мережі Рівненщини у XXI ст. присвячена стаття Я. Кравчук, у якій дослідниця описує впровадження

видозмінених традиційних та інноваційних нетрадиційних форм у діяльність Рівненського обласного краєзнавчого музею, Державного історико-культурного заповідника «Дубно», Державного історико-культурного заповідника міста Острога, Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» [44, с.161-167].

Отже, сучасні тенденції, що відбуваються у соціумі, вносять свої корективи не лише у практику, а й у теорію музейної справи. За часи незалежності вітчизняними дослідниками опублікована чимала кількість наукових розвідок з музейної справи. Здебільшого вони стосуються особливостей її становлення на українських землях та розвитку у часи державної незалежності.

У роботах науковців ХХІ ст. активно піднімається питання переосмислення ролі музею як соціального інституту. Водночас актуальними залишаються археологічні, історичні, книгознавчі, краєзнавчі та інші аспекти вітчизняного музейництва.

Виконаний контент аналіз за обраною темою дослідження дає підстави стверджувати, що соціокультурна діяльність музейних установ, незважаючи на особливу актуальність у наш час, ще не зайняла гідного місця у наукових роботах вітчизняних дослідників. Поодинокі розвідки Н. Бояр, П. Вербицької, А. Зозулі, К. Гуменюк, О. Козаченко, Я. Кравчук, І. Сурмач, Ю. Песоцької, Ю. Шиман та ін., що присвячені особливостям соціокультурної діяльності музейних установ України є лише початком у науковому переосмисленні ролі музею як соціокультурної установи ХХІ ст.

Розділ II. Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно: культурологічний та управлінський аспекти

2.1 Загальні відомості про досліджуваний об'єкт та особливості управління соціокультурною діяльністю

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи обрано «музейну перлину» Рівненщини, об'єкт національно-культурної спадщини України – Державний історико-культурний заповідник м. Дубна.

У червні цього року музей відзначав 28-му річницю з часу заснування, хоча питання про надання історико-культурним об'єктам і архітектурним пам'яткам XV ст. м. Дубна, особливого статусу піднімались упродовж тривалого періоду другої половини XX ст.

Радянський період «історичного минулого» музею пов'язаний як із фінансовими проблемами, так і проблемами державного управління. Останні мали суто людський чинник недбалості та нерозуміння окремими державними посадовцями ролі і значення для наступних поколінь історичного минулого. Можливо саме тому, пам'ятки історії і культури (костел, житлові будинки історичного центру міста Дубна), згідно розпорядження радянських чиновників, були віддані під громадські спортивні заклади, складські та адміністративні приміщення. Такі управлінські рішення негативно вплинули на «подальшу долю» значної кількості архітектурних пам'яток. Приміром втраченою пам'яткою архітектури є синагога у м. Дубно.

Ще одним помилковим управлінським рішенням, що негативно вплинуло на подальшу долю музею, було переведення архітектурної пам'ятки на баланс Прикарпатського військового округу. Військове керівництво, можливо не розуміючи значення Дубенського замку (палацу князів Острозьких-Любомирських), можливо навмисно, для того щоб знищити важливу сторінку історії нашого краю, використовувало об'єкт у військових

цілях (як складське приміщення та підсобне господарство), не піклуючись про збереження й цілісність архітектурного ансамблю.

Доленосним рішенням для музейного комплексу є рішення від 19.04.1989 р., згідно якого споруди, що розміщені на території музейного комплексу й території, які сьогодні є культурним надбанням минулого, передано на баланс Рівненського головного управління архітектури. Мрії краєзнавців й відданих музейників, дослідників історичного минулого краю про відновлення минулої величі й краси архітектурному комплексу у радянський період так і не збулись. Другою, не менш фатальною управлінською помилкою, є дії очільників Рівненського обласного головного управління архітектури, які відобразились у непрофесійному підході у виборі підрядників на виконання ремонтно-відновлюваних робіт, організацій, непрофесійне відношення яких призвели до невиправних втрат музейному комплексу. Це дві організації – Рівненський центр «Середовище» та Волинське управління реставрації [8].

Після тривалого (дворічного) періоду проведення реставраційно-відновлювальних робіт, спеціально запрошені фахівці-експерти зафіксували ряд значних порушень, які сьогодні не можливо виправити. З поміж інших, відзначалося факт вивезення паркету із приміщень палацу, голландських кахлів XVII ст. – облицювальних плит для камінів, труб та батарей. Також було вивезено кам'яні брили, які у минулому були частиною середньовічних мурованих оборонних стін замку. Неякісно проведені підрядником відновлювальні роботи даху палацу, спричинили псування внутрішніх приміщень будівлі (адже сніг та дощові води потрапляли усередину).

Негативних наслідків непрофесійної діяльності організацій-підрядників зазнали не лише архітектурні споруди, а й подвір'я. Адже місцевими мешканцями та краєзнавцями зафіксовано факти розведення домашніх тварин (кіз, домашніх птахів, фредок) та їхній випас на території замкового комплексу [8].

Саме такі дії вищого рівня управління музейною і пам'яткоохоронною справою Рівненщини мали негативні наслідки, які й до сьогодні істориками та фахівцями-музейниками м'яко називаються «непрофесійними».

Нова сторінка історії Дубенського замку, що пов'язана із його відродженням, розпочата у лютому 1992р. У цей період прийнято доленосне рішення про передачу об'єкта на баланс Дубенської міської ради. Очільник ради й міські народні обранці, незважаючи на важке фінансове положення й перехідний період, прийняли рішення – створили мале державне підприємство «Відродження» (керівником на той час був П. Смолін) з метою проведення реставраційно-відновлюваних робіт на території Дубенського замку. За відносно короткий термін від 20 квітня 1992 року до 15 січня 1993 року, працівниками малого державного підприємства були проведені роботи з консервації архітектурної пам'ятки й створено відповідну матеріально-технічну базу. Незважаючи на обмежене фінансування, реставраторами «Відродження» був виконаний капітальний ремонт даху палацу князів Любомирських та значний обсяг робіт з відновлення охоронної зони Дубенського замку, у тому числі й благоустрою його території [69, с.15].

Такі дії міської ради м. Дубно були підтримані й депутатами обласного центру – Р. Василюшиним (Представником Президента України у Рівненській області) та В. Мамчуром (Представником Президента України у Дубенському районі), які звернулися із пропозицією до М. Жулинського (віце-прем'єр міністра України) з пропозицією щодо створення історико-культурного заповідника у м. Дубно. Значну юридичну й комунікаційну допомогу надали й дубенчанин В. Білий (депутат Верховної Ради України першого скликання) та В. Черепуха (начальник управління преси та інформації Рівненської ОДА).

Завдячуючи М. Жулінському, з аргументованої пропозиції якого було видане розпорядження Президента України № 319 (від 09 червня 1993 року), а згодом і постанова Кабінету Міністрів України № 444 про надання Дубенському замку статусу «історико-культурний заповідник». Відтоді «новим днем народження» досліджуваного об'єкта із повноцінною назвою

«Державний історико-культурний заповідник м. Дубно» вважається 14 червня 1993 року [8].

З погляду тридцятирічної давнини можемо констатувати факт, що таке депутатське клопотання було спрямоване на відродження не лише історичної пам'яті, а й перспектив розвитку Дубна як туристичного центру.

Сьогодні, Державний історико-культурний заповідник у місті Дубно є науково-дослідною та культурно-освітньою установою, що об'єднує комплекс (26 об'єктів) пам'яток м. Дубно.

Об'єктами, що увійшли до архітектурного комплексу історико-культурного заповідника (основний фонд) є:

- Дубенський замок (архітектурна пам'ятка XV–XVIII ст.);
- палац князів Острозьких (архітектурна пам'ятка XV–XVI ст.);
- палац князів Любомирських (архітектурна пам'ятка XVII–XVIII ст.);
- Надбрамний корпус (архітектурна пам'ятка XV–XVII ст.);
- Луцька брама (архітектурна пам'ятка XVII ст.);
- Спасо-Преображенська церква (архітектурна пам'ятка XVI ст.);
- Свято-Юріївська церква (архітектурна пам'ятка XVII ст.);
- Монастир кармеліток (архітектурна пам'ятка XVIII ст.);
- Костел бернардинів та його келії (архітектурна пам'ятка XVII ст.);
- Костел Святого Яна Непомука (архітектурна пам'ятка XIX ст.);
- Синагога (архітектурна пам'ятка XVI–XVII ст.);

- Свято-Іллінська церква (архітектурна пам'ятка початку XX ст.);
- світські будівлі (архітектурні пам'ятки XVIII-XIX ст.), що розташовані у центральній частині міста Дубно й інші історико-культурні пам'ятки [8].

До складу заповідника входить територія міста Дубно з усіма її історико-культурними об'єктами. Усі музейні предмети, що знаходяться під охороною заповідника, складають основний фонд. Тому знесення, переміщення, заміна нерухомих пам'яток, що входять до складу заповідника, забороняється у відповідності із діючим законодавством.

У відповідності до установчих документів, усі нерухомі пам'ятки, будівлі і приміщення на території заповідника, які перебувають на державному обліку і знаходяться на його балансі, можуть використовуватись лише за своїм призначенням. Зміна призначення об'єктів можлива лише з дозволу дирекції заповідника.

Заповідник м. Дубно забезпечує охорону і зберігання фондів, створює умови для широкого використання в експозиційній, виставочній і популяризаторській роботі.

Основним завданням заповідника є наукове дослідження, облік, охорона, реставрація, популяризація пам'яток історичного минулого й культури.

У відповідності із установчими документами (Положення про державний історико-культурний заповідник у м. Дубно) заповідник веде роботу за семи основними напрямками (див. рис. 1).

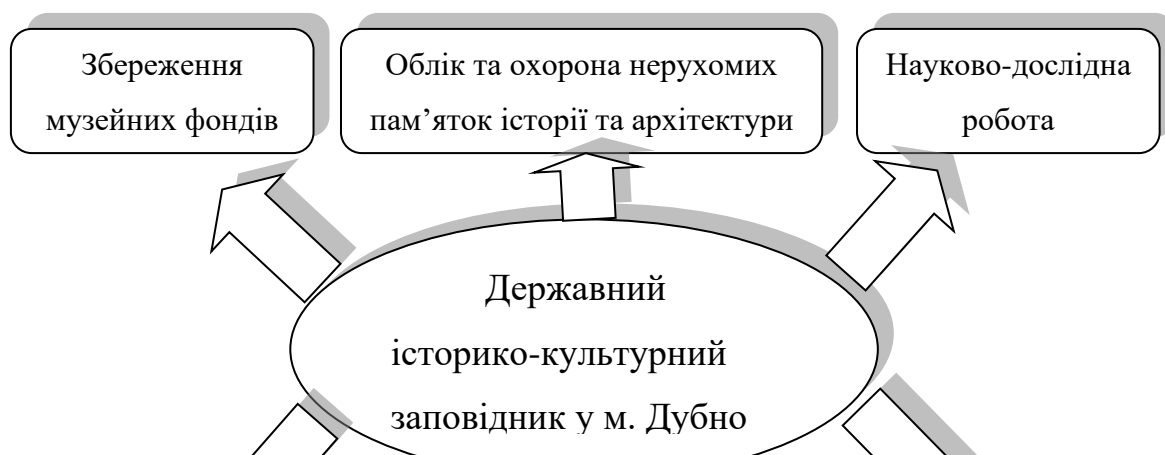

Рис. 1. Основні напрямки діяльності Державного історико-культурного заповідника у м. Дубно (складено автором на основі установчих документів) [2]

Розглянемо більш детально зазначені на рисунку напрями роботи:

1. У галузі обліку та охорони нерухомих пам'яток історії, культури та архітектури:
  - спільно з державними органами охорони пам'яток веде облік пам'яток та пам'ятних місць, що входять до складу заповідника;
  - бере участь у розробці режиму експлуатації пам'яток, а також охоронних зон, зон регулювання забудов і зон природного ландшафту, який охороняється, контролює дотримання встановлених режимів;
  - розробляє пропозиції та завдання з питань реставрації, музеєфікації пам'яток, бере участь у прийомі реставраційних робіт, організовує своєчасний ремонт пам'яток, забезпечує заходи її протипожежного захисту тощо [2].
2. У галузі зберігання фондів:
  - проводить облік музейних фондів у порядку, що визначається чинним законодавством у музейній й пам'яткоохоронній справі;
  - розміщує фонди у спеціально обладнаних сховищах з урахуванням особливостей зберігання матеріалів різних категорій, що забезпечують їх охоронність;

- вживає профілактичних заходів щодо забезпечення зберігання музейних предметів та виявлення тих з них, які потребують реставрації, консервації тощо;
- створює умови для ознайомлення з фондами та введенням їх до наукового обігу [2].

3. У галузі науково-дослідницької роботи:

- всебічно вивчає історичні події пов'язані з містом Дубно та Дубенщиною;
- здійснює наукове комплектування музейних колекцій шляхом організації експедицій, археологічних розкопок, систематичного збирання предметів музейного значення у населення тощо;
- виявлення та вивчення матеріалів, що зберігаються у державних архівах, бібліотеках, фондах інших музеїв;
- результати науково-дослідницької роботи працівників заповідника використовуються для підвищення рівня музейної експозиції, ефективності культурно-освітньої роботи;
- науково-дослідна робота заповідника може бути оформлена у вигляді теоретичних та науково-практичних робіт у галузі охорони пам'яток та музеєзнавства, тематико-експозиційних планів, наукових звітів про експозиції, монографій та статей, наукових картотек, оглядів фондів, науково-допоміжних матеріалів (карт, схем, планів тощо) [2].

4. У галузі експозиційної роботи:

- заповідник здійснює музеєфікацію пам'яток історії, культури та архітектури, побудови музейних експозицій у відповідності з методичними принципами охорони пам'яток та сучасного музеєзнавства [2].

5. У галузі науково-освітньої роботи:

- основними формами науково-освітньої роботи заповідника є екскурсії по пам'ятках історії, культури та архітектури, експозиціях, виставках, лекції та бесіди;

- заповідник встановлює зв'язки, укладає угоди і веде обмін виставками, інформацією з музеями та заповідниками України та зарубіжних країн;
- проводить науково-освітні заходи, тематичні вечори, музейні свята, літературно-музичні концерти тощо з широким залученням громадськості;
- заповідник надає усні та письмові наукові консультації, організовує стаціонарні та пересувні виставки в музеях, на підприємствах, в організаціях та установах, надає всебічну методичну та практичну допомогу у створенні і організації роботи музеїв на громадських засадах;
- здійснення рекламно-інформаційної діяльності, спрямованої на позитивний імідж ДІКЗ м. Дубна як потужного туристичного об'єкта [2].

6. У галузі видавничої діяльності:

- заповідник видає наукові праці та популярні видання, що відображають всі сторони його діяльності, у тому числі путівники по пам'ятках історії, культури та архітектури, музейних експозиціях, каталоги музейних збірок, огляди фондів, звіти експозицій, програми роботи з учбовими закладами тощо [2].

7. Наукова бібліотека та науковий архів заповідника:

- Заповідник має наукову бібліотеку, яка комплектується у відповідності із специфікою діяльності;
- у процесі своєї діяльності заповідник формує свій науковий архів, до складу якого входять усі документи щодо планування наукової роботи та звітності по виконанню планів, усі документи про роботу Вченої ради, уся науково-методична документація про роботу з пам'ятками історії та культури й експозиційними матеріалами [2].

Основним завданням Державного історико-культурного заповідника у м. Дубно є наукове дослідження, облік, охорона, реставрація, популяризація пам'яток історії та культури.

Водночас зміст і форми роботи визначаються концепцією заповідника у відповідності до потреб сфери культури й туризму регіону. Проте у обов'язковому порядку вони (форми роботи) координуються з іншими установами науки та культури здебільшого державної (комунальної) форми власності краю та екскурсійно-туристичними організаціями.

Керівництво заповідником здійснюється управлінням культури обласної державної адміністрації (м. Рівне). Цей керуючий орган вирішує стратегічні питання пов'язані із фінансовою, кадровою та матеріально-технічною концепцією діяльності ДІКЗ м. Дубна. Також обласне управління культури виконує планову й контрольну функції.

Планова – пов'язана із щорічним затвердженням планів з усіх напрямів діяльності заповідника: фінансового й матеріально-технічного (який розробляють економіст та бухгалтери заповідника), кадрового (який розробляє відділ кадрів), плану основної діяльності (розробка якого входить до функціональних обов'язків начальників основних відділів й заступника директора по науковій роботі), плану-маркетингу (розробка якого є прерогативою відділу туризму, менеджменту та інвестицій). Слід зазначити, що саме у плані основної діяльності є інформація, про соціально-культурні діяльність заповідника.

Усі, зазначені вище, види планів є основою для формування річного плану діяльності ДІКЗ м. Дубна. Тому щороку апарат управління розробляє (зведенням у єдиний документ займається заступник по науковій роботі й головний бухгалтер), а директор заповідника – затверджує. Проте розроблені «внутрішніми зусиллями» плани є лише пропозиційною розробкою. Юридичну чинність вони набувають у момент підписання начальником обласного управління культури рівненської облдержадміністрації.

Аналогічний процес відбувається із виконанням контрольної функції. Працівники різних рівнів апарату управління заповідника щорічно складають статистичний і текстові звіти про свою роботу й у встановлений термін направляють документи до управління культури рівненської обласної державної адміністрації.

Відтак управління ДІКЗ м. Дубна є централізованим, і здійснюється не лише на рівні досліджуваного об'єкта, а державними органами, які прийняли рішення про його створення.

Організаційну структуру апарату управління Державного історико-культурного заповідника м. Дубна представлено схематично на рис. 2.

Представлена на рисунку 2 структура є лінійним видом організаційних структур управління. Перевагою такої структури є чіткість зв'язків управління, підвищення рівня відповідальності кожного керівника нижчої ланки управління, реалізація управлінського принципу «єдиноначальності» й «дисципліна».

Рис. 2 – Організаційна структура апарату управління Державного історико-культурного заповідника м. Дубна (розроблено автором на основі штатного розпису затвердженого на 2022 рік)

Недоліками, з позиції менеджменту є підвищення кваліфікаційних вимог до працівників як нижчої ланки управління, так і найманих фахівців. За таких умов вони мають бути спеціалістами-універсалами, що здатні у межах однієї посади виконувати різні функції.

Формування кадрової політики – шляхом призначення адміністрації заповідника, також є частиною централізованого управління, адже виконується представниками рівненського управління культури РОДА.

Відтак, директор заповідника – це не виборча посада. Очільник історико-культурного заповідника призначається і звільняється рівненським управлінням культури обласної державної адміністрації. Також, політичним можемо визнати й рішення про призначення усієї адміністрації історико-культурного заповідника (у відповідності до розділу III «Керівництво та звітність заповідника» головного установчого документу – Положення). Аналогічним чином, як і у випадку із директором, відбувається призначення заступників директора та головного бухгалтера.

Керівництво заповідником здійснює директор, який керує усіма видами його діяльності, вирішує усі питання роботи заповідника. Згідно установчих документів ДІКЗ м. Дубна директор:

- діє від імені заповідника;
- представляє інтереси заповідника в усіх організаціях, установах, підприємствах;
- розпоряджається майном у межах наданих повноважень та виконуваних функціональних обов'язків;

- укладає договори;
- відкриває рахунки;
- веде фінансову політику заповідника у рамках встановленого бюджету тощо [8].

У межах коштів основного бюджетного фонду адміністрація заповідника, за остаточним рішенням директора має право на:

- призначення чисельності працівників, затвердження структури і штатного розпису;
- прийом та звільнення працівників (окрім працівників адміністрації);
- встановлення посадових окладів у відповідності із діючими схемами без дотримання середніх окладів і без урахуванням співвідношення чисельності керівників та спеціалістів;
- встановлення без обмежень надбавок за високі творчі, виробничі досягнення залежно від особистого внеску кожного працівника;
- встановлення доплати за суміщення професій (посад), розширення зони обслуговування або збільшення обсягів виконуваних робіт, а також виконання поряд із основною роботою обов'язків тимчасово відсутніх працівників;
- застосування бригадного, сімейного підряду, колективної та договірної системи та інших форм організації праці та гнучких режимів роботи [8].

Зазначене вище дає підстави стверджувати про те, що апарат управління заповідника наділений достатніми правами для ефективного виконання функціональних обов'язків у сфері управління. Зокрема, дирекції надано право самостійно формувати мотиваційну політику і затверджувати рівень оплати праці фахівців. Цей факт є основним як у процесі підбору кадрів так і у веденні кадрової політики. Мотиваційний чинник активізує професійну діяльність музейних працівників, дозволяє сформувати «стабільний колектив професіоналів своєї справи».

Управління соціокультурною діяльністю входить до функціональних обов'язків усіх працівників заповідника. На вищому рівні розробляються

плани та здійснюється координація зусиль фахівців різних відділів з метою результативного їх виконання. На рівні відділів виконується організаційна й контролююча функції.

Отже, об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи обрано «музейну перлину» Рівненщини, об'єкт національно-культурної спадщини України – Державний історико-культурний заповідник м. Дубна.

Хоча і архітектурний ансамбль замку й оборонні та цивільні споруди м. Дубно збудовано у XVI- XVII ст. офіційне відкриття історико-культурного заповідника відбулося лише у 1992 році. Чималих зусиль у цьому процесі доклали місцеві депутати (Р. Васишин та В. Мамчур) й віце-прем'єр міністра України (зазначеного періоду) М. Жулинський.

Сьогодні, Державний історико-культурний заповідник у місті Дубно є науково-дослідною та культурно-освітньою установою, що об'єднує комплекс (26 об'єктів) пам'яток м. Дубно. Основними напрямками діяльності заповідника є: робота із збереження музейних фондів, науково-дослідна, науково освітня та експозиційна робота, видавнича діяльність, а також виконання функції обліку й охорони пам'яток історії та архітектури музейного комплексу.

За майже тридцятирічну практику діяльності заповідника, в управлінні закладом налагоджено стійки управлінські зв'язки між усіма ієрархічними ланками. Сформований й офіційно зазначений в установчих документах функціональний підхід до управління, що передбачає чітке розмежування функціональних обов'язків між основними управлінськими ланками, позитивно впливає на результативність діяльності заповідника.

2.2 Соціокультурна діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Дубно

Від початку створення історико-культурного заповідника, одним із його пріоритетних завдань була соціальна спрямованість – працювати у «відкритому режимі», надаючи можливість усім бажаючим ознайомитись із славетним історичним минулим м. Дубно. Сьогодні, у час нових соціальних викликів, що пов'язані із зовнішньою військовою агресією проти України й значними, якісними змінами у соціумі, діяльність Дубенського історико-культурного заповідника набуває особливої значимості.

Заклад, як соціальний інститут, упродовж усього періоду свого функціонування, формує конкурентоспроможний й водночас унікальний соціальний простір у рамках зазначених в установчих документах основних напрямків діяльності (див. рис. 1).

Так, у рамках формування соціального простору, працівниками Державного історико-культурного заповідника:

- здійснюється вивчення споживчих запитів на предмет оцінювання потенційного попиту на музейні продукти: екскурсійні програми, програми – інклюзії, віртуальні культурні продукти тощо. Також їх діяльність спрямована на встановлення й підтримку контактів із партнерами заповідника, бізнес-організаціями туристичної й транспортної сфер, органами державного управління й самоврядування. Цей вид робіт виконують працівниками відділу туризму, менеджменту та інвестицій;

- організовано науково-просвітницьку й експозиційну роботу у рамках якої усі бажаючі можуть відвідати експозиції музею (постійно-діючими так і тимчасовими експозиціями) на території музейного комплексу, соціально-культурні заходи (персональні й тематичні художні й мистецькі виставки, мистецькі конкурси, презентації робіт тощо). Усе це є складовою функціональних обов'язків працівників відділу науково-освітньої роботи музею;

- виконується наукова робота, що полягає у проведенні науково-практичних конференцій (як у оф-лайн так і у он-лайн форматах), здійсненні наукових розвідок (статті, монографічні дослідження), науковому

консультуванні (здебільшого магістрантів й здобувачів наукових ступенів кандидата / доктора наук), оприлюдненні наукових звітів у рамках матеріалів заповідника тощо. Зазначений перелік є неповним переліком видів робіт, що виконують фахівці відділу науково-освітньої роботи історико-культурного заповідника;

– виконується фондова робота, що полягає у збереженні й відтворенні музейних фондів. Здебільшого така робота проводиться за рахунок державних коштів, проте щороку, у звітах заповідника, зазначається про поповнення музейної колекції за рахунок дарунків фізичних осіб. Так, лише упродовж 2021р. речовий фонд було поповнено предметами музейного значення, які були передані мешканцями Дубна С. Швед (вишитий жіночий пояс, фотоапарат «ФЕД»); Л. Дудком (праска 1868 р.); Р. Валесиком (цукерниця ХІХ ст.). Документальний фонд поповнився повним академічним зібранням творів Лесі Українки (14 томів); колекцією марок переданих головою Дубенського УТОС М. Мельниченком. Нумізматична група фондів була поповнена ювілейними та пам'ятними монетами НБУ переданих Л. Кічатим [8].

Соціокультурна діяльність музейної установи за напрямом науково-освітня робота полягає у проведенні різнопланових соціокультурних заходів. Використовуючи інформацію із Звітів про роботу Державного історико-культурного заповідника м. Дубно (див. Додатки до кваліфікаційної роботи) [3-4] найбільш типовими формами науково-освітньої роботи закладу є:

– літературні заходи (приміром, до всесвітнього дня поезії та популяризації творчого доробку дубенської поетеси-аматорки Наталії Бороденко, організовано літературний захід «Поезія – мелодія моєї душі»; у рамках відзначення 150-річчя видатної письменниці, представлення та популяризації повного зібрання її творів у Тронній залі Дубенського замку, відбувся презентаційний літературний захід за участю представників Волинського національного університету Лесі Українки) [4];

– літературно-музичні вечори (одним із яких є березневий захід приурочений до 150-річчя народження видатної української поетеси Лесі

Українки – «Горить її душа поезії над краєм». Робота над його реалізацією відбувалась спільно з Дубенським педагогічним коледжем) [4];

– конкурс читців (так, у Тронній залі відбувся 14-й конкурс читців польської поезії ім. А. Мальчевського – польського поета із «українським корінням») [4];

– авторські літературні читання (приміром у Тронній залі Дубенського замку було організовано авторські читання культурної діячки та письменниці Ірини Баковецької-Рачковської) [4];

– виїзні краєзнавчі читання (так, спільно з Дубенською міською радою, у минулорічному березні було організовано виїзні краєзнавчі читання «За вашу і нашу свободу» (до 101-ї річниці підписання Варшавського договору) за участі делегації з Республіки Польща) [4];

– просвітницькі заходи (одним із яких є захід «Благословенні ви, сліди незмиті вічності дощами» проведений з метою відзначення та вшанування дня народження класика української поезії Тараса Шевченка) [4];

– вечір-реквієм («Моя правда гірка – сам, бува, заплачу...»), приурочений загиблому добровольцю Івану Жукову, організованого працівниками відділу науково-освітньої роботи за сприяння дубенського осередку УДА ОЛПЗ «Волинь») [4];

– благодійні акції (для прикладу у лютому 2021 р. з метою відзначення Дня Українського Добровольця, вшанування мужності захисників територіальної цілісності України та збору коштів було проведено благодійну акцію «Підтримуй українського добровольця») [4];

– презентації (понад 10 таких заходів щорічно проводяться у історико-культурному заповіднику. Лише у 2021 р. відбулись: презентація книги Анни Морозової «Четвертий помічник Святого Христофора»; оригінальний вид писанкарства у Дубенському замку презентував тернополянин, майстер народної творчості на виставці «Дряпанка від Ростислава Крамара»; весняний період минулого року розпочався з презентації виставки творчих робіт «Майстер та учні» у рамках обласної мистецької акції «Мелодії вічного

джерела». Роботи майстрів народного мистецтва м. Рівне представляла заслужена майстриня народної творчості України Орися Рябунець та її учні та інші презентації наукових та мистецьких робіт здебільшого дубнівчан) [4];

– персональні мистецькі виставки зокрема, напередодні Святвечора було відкрито художню виставку картин Миколи Фесюка «Палітра душі»; у лютому 2021 р. було представлено персональну художню виставку подружжя Сергія та Тетяни Омельченків «У пошуках гармонії». Майстри представили іконопис, живопис, текстиль, ляльки-мотанки та інші високохудожні вироби.; до 30-ї річниці проголошення Незалежності України було відкрито персональну виставку живопису Віктора Гвоздинського «Моя Україна»; сучасне українське малярство презентоване на персональній виставці художніх робіт «Палітра Тетяни Мялковської») [4];

– фотовиставки (на території ДІКЗ м. Дубно за сприяння Генерального консульства Республіки Польща у м. Луцьк було відкрито фотовиставку «Кременець. Vona Mete») [4];

– банерні виставки («Дубенський замок у ретроспективі 30-річчя Незалежності України», «Крим. Народ. Історія. Сьогодні», що спрямована на привернення уваги громадськості до історії та культури кримських татар, питань історичного та політичного сьогодні. Музейний простір історико-культурного заповідника також використовують за для привернення уваги громадськості до соціальних питань сучасності. Зокрема, у рамках проведення Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» у листопаді 2021 р. у палаці Любомирських було відкрито банерну виставку соціального характеру «Річ у тім...». Також зусиллями працівників музею, з метою популяризації пам'яток архітектури м. Дубно та поширення знань про історико-культурну спадщину краю організовуються виїзні банерні виставки. Приміром виставка «Пам'ятай про минуле, думай про майбутнє» у ЗОШ I-III ступенів №6 м. Дубно) [4];

– квести (приміром до Міжнародного дня рідної мови для навчальних закладів міста працівники відділу науково-освітньої роботи організували й провели квест «Мова мого народу») [4];

– освітянські проекти, що приурочені до визначних дат (наприклад до Дня Соборності України у музейному просторі замку був представлений проект «Освітянський рушник єднання») [4];

– тематичні заходи, що організовані за формою «круглий стіл». Одним із таких заходів став До вшанування 195-ї річниці з дня народження мистецтвознавця, сподвижника музейної справи Бориса Возницького було організовано ряд заходів, зокрема, проведено круглий стіл на тему «Борис Возницький – почесний громадянин м. Дубно», відбулося спец-погашення маркованого конверту «Борис Возницький і Дубно», презентація спец-випуску газети «Замок», презентовано біографічний фільм «Золота підкова Бориса Возницького», книги «Передзвін Золотої підкови Бориса Возницького» [4];

– фестивалі-ярмарки. «Яскравою» подією, що відбулась восени минулого року став гастрономічний фестиваль-ярмарок «Автентичні страви Рівненщини». У рамках якого відбулись презентації туристичних продуктів Дубенщини, демонстрації гастрономічного та культурного потенціалу регіону, проведення майстер-класів з кулінарії та різних народних промислів [4].

Однією із «класичних» форм роботи музейної установи є екскурсійна діяльність. Ця форма роботи, на нашу думку, є універсальною, адже поєднує у собі усі складові соціокультурного заходу і водночас має педагогічний вплив на відвідувачів, що дозволяє наочно «побачити історію». Сьогодні, прагнучи зберегти туристичну привабливість й бути цівкам на ринку туристичних послуг, працівниками музею постійно збільшується як кількісне так і якісна складова екскурсійної діяльності. Так, на початку створення, відвідувачі мали можливість ознайомитись лише із стаціонарними виставковими експозиціями. Й сьогодні ця послуга доступна для усіх бажаючих – у переліку екскурсійних послуг є 13 екскурсійних маршрутів стаціонарними виставковими експозиціями історико-культурного заповідника («Тронна зала», «Дубенський замок: усе в одному», «Скарби наші духовні», «Ой роде наш красний...», «Історія тортур і покарань», «Каземати», «Мистецтво полювання», «Карбована історія»,

«Нетлінна пам'ять віків», «Щит і меч землі дубенської», «Королівство кривих дзеркал», «Експурсія територією Дубенського замку») [8].

З метою популяризації замку як туристичного об'єкту, та його «відповідності» сучасним споживацьким запитам, працівниками заповідника упроваджено інноваційні музейні продукти, які користуються популярністю у відвідувачів, мова йде про:

– театралізовану екскурсію «Історія тортур та покарань», що відбувається на базі однойменної стаціонарної виставкової експозиції музею. Ще одним видом театралізованої екскурсії є музейний продукт приурочений до Дня знань. Так, 1 вересня 2021 р. та 2022 р. у Дубенському замку працівниками відділу науково-освітньої роботи проведено тематичну театралізовану екскурсію для школярів міста Дубно;

– нічну атракцію «Духи та легенди Дубенського замку». Це костюмоване, дивовижне, видовище, яка захоплює адже за режисерським задумом екскурсійна подорож відбувається підземеллями замку, зброярнею та підвалами середньовічної інквізиції із середньовічними освітлюваними приладами (смолоскипами). Усе це у комплексі із професійним супроводом екскурсоводів є справжньою «родзинкою» з поміж інших музейних продуктів замку;

– віртуальні екскурсії. Наразі цей проект перебуває у стані розробки, адже лише шість стаціонарних виставкових експозицій (виставка «Історія знарядь тортур і покарань», експозиція декоративно-прикладного мистецтва та етнографії «Ой роде наш красний...», виставкова експозиція «Каземати», центральна частина каплиці «Пророка Божого Іллі», частина стаціонарної виставкової експозиції «Карбована історія», виставкова експозиція «Щит і меч землі Дубенської»), усі бажаючи можуть ознайомитись у онлайн-режимі через офіційний сайт історико-культурного заповідника м. Дубно [8];

– інклюзивні екскурсії. Нещодавно цей вид екскурсійних продуктів ще був недоступний для людей із обмеженими фізичними можливостями. У результаті активних дій зі сторони працівників музею у поєднанні із громадськими організаціями (громадська спілка «Всеукраїнська ліга

організацій осіб з інвалідністю по зору «Сучасний погляд», громадська організація «Регіонального центру розвитку «Тріада», громадська організація «ГУД», громадська організація «Коаліція захисту прав інвалідів внаслідок інтелектуальних порушень», «Український культурний фонд» та інші) стали можливими чотири екскурсійні інклюзивні продукти: «Історія Дубенського замку мовою жестів», «Історія Дубенського замку легкою мовою», «Історія Дубенського замку з тифлокоментарем» та брошура «Я збираюсь до музею», що написана «легкою мовою»).

Такі інклюзивні проекти спрямовані на розширення кола відвідувачів музею. Сьогодні музейні продукти історико-культурного заповідника завдячуючи злагодженій командній роботі наукових співробітників музею та спеціалістів громадських організацій доступні для людей із вадами зору, слуху, інтелектуальними комплексними порушеннями та синдромом Дауна [8].

Ураховуючи те, що нерухомі пам'ятки історії та культури, що перебувають на балансі історико-культурного заповідника розташовані на території м. Дубна, керівництвом музейної установи прийнято рішення про розробку та введення пішохідних екскурсій як одного із виду діяльності.. Відтак сьогодні працівниками заповідника (екскурсоводами), за попереднім замовленням, проводяться дві пішохідні екскурсії – «Дубно – княжа столиця на Волині» та «Слідами героїв літературного твору М. Гоголя «Тарас Бульба»». До екскурсійного маршруту першої пішохідної екскурсії увійшли «основні» об'єкти й нерухомі пам'ятки древнього міста Дубно (костел бернардинів, монастир кармеліток, костел Яна Непомука, Іллінська, Георгієвська та Спасо-Преображенська церкви й Луцька брама). Екскурсія ринковою площею міста та підземеллями колишнього костелу бернардинів становить основу другої екскурсії, адже саме ці місця описані у літературному творі М. Гоголя «Тарас Бульба».

Завдячуючи плідній роботі співробітників заповідника показники відвідуваності ДКЗ м. Дубно є одними із найбільших серед музейних установ

краю. Їх динаміку демонструє діаграма, що складена на основі даних відображених на офіційному сайті музею [8].

Зазначене вище, є підставою стверджувати про те, що від початку функціонування музею, колектив співробітників музею постійно працює над якісним і кількісним складом просвітницьких музейних послуг.

Активність музейного комплексу у м. Дубно як соціального інституту підтверджують його музейні проекти й музейні продукти, які реалізовано спільно із:

– Дубенською міською радою. Так, у 2021 р. організовано низку краєзнавчих заходів, приурочених до Міжнародного дня голокосту; 35-ій річниці створення у Дубні організації воїнів-інтернаціоналістів та вшануванню пам'яті загиблих воїнів афганської війни 1979-1989 рр. і т. і.; у літку 2020р. відкрито вернісаж фотосвітлин у палаці князів Любомирських – II-й Всеукраїнський пленер «Дубно очима українських фотохудожників», який відбувся з нагоди 920-ї річниці від заснування м. Дубна. Фотохудожники й

аматори – автори світлин представили місто, архітектурні пам'ятки, митців Дубенщини крізь призму своїх фотокамер [4].

– Генеральним консульством Республіки Польща у м. Луцьку на території Дубенського замку презентовано виставку «30 років Вишеградської співпраці»;

– управлінням культури і туризму РОДА у літку 2021 р. був організований і проведений на території Дубенського замку фестиваль «Мандруй Рівненщиною» й гастрономічний фестиваль-ярмарок «Автентичні страви Рівненщини» [4];

– Генеральним консульством Республіки Польща у м. Луцьк у приміщенні Палацу Любомирських було відкрито фотовиставку «Кременець. Vona Mete» [4];

– громадським об'єднанням «Волинь» у липні 2021 р. заповідник м. Дубна став співорганізатором міжнародного форуму «Волинь туристична» [4];

– громадською спілкою «Всеукраїнська ліга організацій осіб з інвалідністю по зору «Сучасний погляд» разом із партнером досліджуваного об'єкта – «Державним історико-культурним заповідником міста Острога» у 2021 р. реалізовано проект «Інклюзивні сайти історико-культурних заповідників Рівненщини WCAG 2.1». Реалізація проекту спрямована на надання можливостей доступу до web-сайту історико-культурного заповідника людям з фізичними обмеженнями зору, слуху й інтелектуальними комплексними порушеннями (у тому числі із синдромом Дауна). Сьогодні сайт музею містить розділ «Інклюзія». Чотири підрозділи цього web-контенту «Історія Дубенського замку мовою жестів», «Історія Дубенського замку легкою мовою», «Історія Дубенського замку з тифлокоментарем» та брошура «Я збираюсь до музею», що написана «легкою мовою» – є значним кроком у наближенні музею до усіх соціальних прошарків [4];

– громадською організацією «Регіональний центр розвитку «Тріада» об'єднавши зусилля із громадським об'єднанням «ГУД» (у Рівненській області) та Управлінням культури та туризму РОДА у 2021 р. реалізовано інклюзивний

проект для людей із порушенням зору. Так, сьогодні значна кількість музейних експонатів, у тому числі й найменування експозицій та експозиційних залів, має контрастні таблички з шрифтом Брайля. Також відвідувачі із обмеженими можливостями зору мають можливість скористатися аудіо-гідом з тифлокоментарем (із використанням тактильних речей) та експозиціях під QR-кодами. Реалізація проекту передбачала розміщення 5 мнемосхем (план приміщень та території), видання спеціальних путівників й інформаційно-рекламних буклетів із використанням шрифту Брайля. У рамках реалізації проекту «Культурні продукти Рівненщини без обмежень» у історико-культурному заповіднику помарковані сходові марші по території замкового дворища та внутрішні сходові марші (підйом до музею) [4];

– дубенським осередком УДА ОЛПЗ «Волинь» у Дубенському замку проведено вечір-реквієм «Моя правда гірка – сам, бува, заплачу...», приурочений загиблому добровольцю Івану Жукову; також 2021 р. розпочався з проведення передріздвяного заходу «На Різдво Христове янгол прилетів», що організованого для дітей загиблих та поранених добровольців АТО/ООС [4];

– Всеукраїнською онлайн-школою [Kebeta.online](https://kebeta.com) співробітниками музею реалізовано пілотний-проект, що передбачає вивчення історії із використанням елементів музейної педагогіки. Так, у 2021-2022 рр. проведено низку прямих відеовключень із елементами театралізації для уроків з навчального предмету «Історія України» для учнів 8 класу; – Рівненською обласною філармонією упродовж шести років на постійній основі реалізується проект «Музика у замку». Музика відомих композиторів XVII-XIX ст. у виконанні музичного оркестру філармонії чи музичних квартетів звучать у Тронній залі палацу князів Любомирських [4].

З метою висвітлення історико-культурного потенціалу культурного шляху, Радою Європи *Via Regia* спільно з відділом туризму управління культури і туризму РОДА, у палаці Любомирських проведено захід «Соціальні інновації та технології для сталого зростання через розвиток культурного

туризму», в ході якого також відбулася презентація міжрегіонального проекту «Via Regia Україна», який передбачає створення та маркування маршруту української частини шляху, створення інформаційного наповнення туристично-інформаційного порталу.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку в музейно-культурній сфері та надання додаткових послуг для відвідувачів, ДІКЗ м. Дубно запровадив театралізоване дійство «Шлюб у Дубенському замку» [4].

Театралізація з проведенням урочистого обряду у Тронній залі. Це незабутнє театралізоване костюмоване дійство із залученням 8-ми дійових осіб, музичного супроводу і розважальної частини.

Шлюбна церемонія нагадує середньовічну казку, в якій одружуються особи княжого роду. Адже дійство відбувається у романтичній атмосфері Тронної зали, серед запалених свічок та пишних квітів. Костюмований супровід акторів – серед яких «подружжя князів Острозьких», засвідчать новостворений союз шлюбним листом, скріпленим іменною печаткою та власними підписами, нададуть більшої ваги та піднесення намірам молодій парі створити нову сім'ю.

Музей, від початку свого створення, є науковою установою. Саме тому, одним із видів його діяльності є науково-дослідна робота. Дослідження, що проводяться науковими співробітниками історико-культурного заповідника м. Дубно торкаються різних аспектів життєдіяльності мешканців краю та пов'язані із ними визначні історичні події. Так, лише упродовж 2020-2022 рр. оприлюднені результати проведеної науково-дослідницької роботи у таких форматах:

- проведено дослідження питань релігійної діяльності князя Василя Острозького (Ю. Мацюк);

- підготовлено історичні довідки до 100-річчя (1921 р.) від підписання Ризького мирного договору (Т. Гаврилюк), до 150-річчя (1871 р.) від Дня народження Лесі Українки (Л. Поперецька), до 350-річчя (1671 р.) відвідання

Дубна німецьким мандрівником У. фон Вердумом (Ю. Пшеничний), до 445-річчя з заснування князем В. К. Острозьким Острозької академії (Ю. Мацюк), «Ельжбета Софія Острозька - власниця міста Соколов-Підляські» (Н. Іванова); до 400-річчя (1620 р.) смерті видатного апологета православної церкви, письменника і полеміста Івана Вишенського; до 300-річчя (1720 р.) смерті спадкоємця Острозької ординації, власника Дубна, князя Олександра-Домініка Любомирського; до 200-річчя (1820 р.) смерті спадкоємця французького престолу, герцога де Беррі, який проживав у Дубні; до 920-річчя (1100 р.) першої літописної згадки про місто Дубно; до 560-річчя (1460 р.) від народження видатного полководця, Великого гетьмана литовського, власника Дубна, князя Костянтина Івановича Острозького; до 450-річчя (1570 р.) від народження «надії православних» князя Олександра Острозького; до 510-річчя (1510 р.) від народження першодрукаря Івана Федоровича; до 80-річчя (1940 р.) від Дня народження літературознавця і громадського діяча Миколи Жулинського та інші;

– здійснено редагування та верстку наукової збірки статей «Чехи на теренах Волині», які надійшли до участі в роботі конференції до 30-річчя утворення Дубенського чеського товариства Стромовка;

– підготовлено збірку статей, присвячену 320-річчю першої писемної згадки про місто Дубно у форматі 3-го випуску Дубенського наукового вісника до друку в типографії М. Дятлика. Презентовано дане видання через Facebook сторінку Дубенського замку (Ю. Пшеничний, Ю. Мацюк);

– проведено Науково-теоретичну конференцію «Від Дубена до Дубна: історико-культурна спадщина міста на тлі епох», присвячену 920-річчю першої писемної згадки про місто Дубно. Науковий захід відбувся у режимі он-лайн у вересні 2020 р. у трьох тематичних секціях. Попри карантинні обмеження, на конференції були виголошені цікаві доповіді, присвячені актуальним питанням історії, мистецтвознавства, археології, туристичного менеджменту та збереженню українських пам'яток [4].

За сприяння Дубенської міської ради у заповіднику було організовано краєзнавчі читання до 100-річчя з часу підписання Варшавського договору в контексті радянсько-польської війни, яке зібрало науковців, істориків та краєзнавців, представників влади та громадських діячів у стінах Дубенського замку [8].

Наукові співробітники музею систематично беруть участь у наукових конференціях й публікують результати власних археологічних, історичних, краєзнавчих досліджень як у наукових збірниках України («Археологія і давня історія України», «Дубенський науковий вісник», «Студії і матеріали з історії Волині», «Острозький краєзнавчий збірник» ті інші), так і у місцевій пресі («Дзеркало плюс»).

Надання наукових консультацій також є одним із напрямів соціокультурної діяльності музею. Унікальний матеріал, що зібрано у фондах заповідника й плідна багаторічна робота є тією синергетичною сумішшю, що створює «унікального наукового співробітника». Володіючи безцінними історичними й краєзнавчими відомостями працівники установи надають консультативні послуги. Так, упродовж 2021 р. проводилась консультативна робота по матеріалах фондів у результаті якої надано матеріали молодшому науковому працівнику відділу історії, аспірантці кафедри релігієзнавства та філософії Національного університету «Острозька академія» – Юлії Мацюк для написання дисертації на тему: «Культурно-релігійна діяльність князя Василя Костянтина Острозького у 1576-1608 роках». Також, надавались фондові матеріали з археологічних розвідок костелу Бернардинів істориком, археологом, доктором історичних наук, старшому науковому співробітнику відділу археології Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України Вірі Гупало (м. Львів) – для написання монографії «Бернардинський монастир у Дубні та фунеральна культура Волинської шляхти в 17 першій пол. XIX ст.». Надано консультацію студентці Київського Національного університету архітектури і будівництва Дарині Кот за темою її наукового дослідження «Реконструкція просторово-планувального середовища Спасо-Преображенського монастиря».

Також тематичним консультуванням, як видом музейного продукту, скористалися:

- вчитель історії ЗОШ № 6 міста Дубно І. Сидорчук (стосовно пам'яток архітектури місцевого і національного значення);
- польській дослідник-архівіст Пшемислав Квоковчик (стосовно родини Шульмінських);
- начальник відділу внутрішньої політики зв'язків з громадськістю Дубенської міської ради (консультації стосовно історичного центру міста, будинку 19 століття братів Якова та Олександра Черкасів, біографічних даних героя України Бориса Возницького);
- головний спеціалісту управління архітектури, будівництва та земельних питань Дубенської міської ради О. Охримюк (стосовно історичних пам'яток та будівель по вулиці Данила Галицького, вулиці Забрама м. Дубно);
- представник благодійного фонду «Зорі надії» (консультації та історична довідка й картосхеми по Тараканівському форту);
- редактор й сценарист телепередачі «Мисливці за дивами» каналу «Україна» (надано інформацію про історію та легенди Дубенського замку для проведення зйомки) та інші [3-4].

До переліку платних послуг заповідника увійшли:

- орендна плата за здачу в орендне користування приміщень пам'яток історії, культури і архітектури;
- вхідна плата;
- екскурсійні послуги по Дубенському замку;
- екскурсійні послуги по місті Дубні «Шляхами Тараса Бульби», «По пам'ятках архітектури древного Дубна»;
- надходження від реалізації пілотного проекту заповідника та Мінюсту «Шлюб за добу»;
- реалізація друкованої продукції (тези конференцій, брошури, книги);
- плата за проведення фотосесій урочистих подій;
- у 2020 році введена нова послуга – імітація шлюбної церемонії [8].

Згідно офіційно оприлюдненої звітної документації, лише впродовж 2021 року у заповіднику було відкрито 18 виставок, 3 експонувалися за межами установи; проведено 1225 екскурсій; надруковано 11 наукових публікацій, 74 інформаційних матеріалів та статей; організовано та проведено 32 просвітницьких та культурологічних заходи [8].

Отже, упродовж усього періоду життєдіяльності, історико-культурний заповідник у м. Дубно виконує функції соціального інституту використовуючи музейний простір не лише для збереження і демонстрації музейних фондів, а й для реалізації низки соціальних проектів й соціокультурних заходів. Лише за останній рік співробітниками музею організовано 32 заходи. Це і персональні, мистецькі й банерні виставки, презентації, і музичні й літературні вечори, і мистецькі конкурси, і благодійні акції, і квести і навіть фестиваль-ярмарок.

Наукові співробітники музею активно працюють над створенням конкурентоспроможного туристичного продукту. Результатом їх роботи є значне розширення видів екскурсійної діяльності музею. Наразі музей пропонує відвідувачам і стаціонарні, і виїзні-тематичні, і пішохідні екскурсії, а також інклюзивні, віртуальні театралізовані екскурсії та нічні атракції.

Значний вплив на соціум має й наукова робота працівників заповідника – статті у наукових збірниках, й краєзнавча інформація у періодичній пресі, надання наукових консультацій й презентація роботи на науково-практичних конференціях, організація наукових тематичних зібрань (круглий стіл, семінар, краєзнавчі читання, науково-теоретичні конференції), наукове редагування історичних й краєзнавчих видань – це неповний перелік робіт, які пов'язані із науковою роботою, метою якої є «відкриття для соціуму» невідомих сторінок його історичного минулого.

Соціокультурна діяльність музею сприяє його популяризації як наукового й водночас туристичного об'єкту діяльність якого спрямована на забезпечення культурних запитів соціуму.

Розділ III. Перспективи розвитку соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м.Дубно

3.1 Внутрішні резерви розвитку соціокультурної діяльності досліджуваного об'єкта

Вивчаючи питання практики соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно у попередньому розділі, можемо стверджувати про позитивні тенденції практично у всіх її напрямках. Приміром, відбулось збільшення експозиційної діяльності за рахунок відкриття нових експозиційних залів (для прикладу - Тронний зал), впровадження нових видів виставок (приміром - банерна виставка, виставка одного музейного експонату тощо), використання музейного простору у соціокультурних проектах (таких як персональні мистецькі виставки, літературні вечори, мистецькі конкурси тощо). Порівнюючи соціокультурну активність музею із показником відвідуваності, можемо стверджувати про взаємозалежність цих категорій. Адже в умовах глобальних викликів (пандемії і пов'язаною із нею вимушеною самоізоляцією людей; військового стану і пов'язаним із ним відтоком населення за межі держави й значними змінами у діяльності усіх освітніх установ й сфери туризму і т.і.) та значних змін соціально-культурних запитів сучасного соціуму, співробітники заповідника зуміли «утримати» свої позиції на ринку соціокультурних послуг й «утримати» свого відвідувача. Здебільшого це відбулось за рахунок щорічного розширення базового переліку музейних послуг.

Розуміючи важливість такої позитивної динаміки, вважаємо за необхідне продовжити розпочату у попередні роки тенденцію за рахунок розширення асортименту музейних послуг.

Споживацькі запити доволі мінливі, тому бути цікавим для відвідувача, який знайомий із діяльністю музею, завдання доволі складне. Проте є група

потенційних відвідувачів, які не знайомі із діяльністю історико-культурного заповідника. Тому ця ринкова ніша, на нашу думку, є більш перспективним напрямом для розвитку установи. Звісно незайманих ринкових ніш на ринку соціокультурних послуг є чимало, але однією із найбільш перспективних й соціально-спрямованою є ринкова ніша - «інклюзія».

Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що кількість дітей з обмеженими можливостями у світі сягає 12 % (2% дітей народжуються з вадами інтелекту і 10 % - з іншими психічними та фізичними вадами). Використовуючи статистичні дані упродовж останніх п'яти років в Україні зафіксована негативна динаміка щорічного збільшення кількості інвалідів – 2,61 млн. осіб у 2016 р. до 2,72 млн. осіб у 2021 р. (з них 162,9 тисяч – діти). Основними причинами дитячої інвалідності залишаються психічні розлади та хвороби нервової системи [73, с. 59].

У зв'язку з цим, розвиток соціально-культурних практик інклюзії у музейній сфері, стає особливо актуальним. Створення умов доступного середовища для розвитку інклюзивних практик, що враховують потреби дітей з обмеженими фізичними можливостями, є найважливішим завданням держави та соціальним замовленням суспільства.

Запорукою успішної інтеграції дітей із обмеженими фізичними можливостями у суспільство є їхня активна участь у культурному житті. При цьому особливу значимість у процесі реабілітації має занурення в систему спільної діяльності з фізично здоровими однолітками, виключаючи атмосферу ізоляції. Така позиція відповідає змісту статті 30 Конвенції ООН «Про права інвалідів», у якій зазначено: «... люди з інвалідністю повинні мати доступ до творів культури, різноманітних заходів, пам'ятників і об'єктів, що мають культурну значимість, а також установам у сфері культури, до яких відносять і музеї».

Соціально-культурна інклюзія формує новий світогляд, який полягає у пошуку власної унікальності, здатності радіти від відтворення творчого продукту. Соціально-культурні практики інклюзії у музеї орієнтовані на

залучення людей з обмеженими фізичними можливостями у соціум, отримання доступу до культурних благ і права на творчу активність.

Наразі Державним історико-культурним заповідником м. Дубно реалізовані інклюзивні проекти які надають можливість людям із порушенням зору ознайомитись із частиною експозиції музею у оф-лайн режимі. Чотири музейні продукти для людей із інвалідністю представлено на офіційному сайті заповідника. Віртуальні практики частково компенсують нестачу спілкування, спричинену самоізоляцією, крім цього залучення до загального ритму країни, викликає у людей з обмеженими фізичними можливостями відчуття повноцінного члена соціуму.

Такий досвід, на нашу думку є початком успішної реалізації низки соціальних проектів, які спрямовані на розширення музейної аудиторії відвідувачів.

Робота музейної установи у сфері інклюзії є інновацією у педагогічних практиках, адже може бути використана соціальними педагогами у практичній діяльності. Реалізація соціально-культурних практик інклюзії у музеї спрямована на педагогічну корекцію внутрішньої напруги, агресії, тривожності, стресів та відновлення життєвого ресурсу. Так, основним акцентом корекційної роботи з дітьми-інвалідами є розвиток емоційно-вольової та пізнавальної сфери особи. Залучення дітей до різних видів соціально-культурних практик дозволяє вирішити завдання адаптації та соціалізації на основі використання різних методів розвитку та виховання. Використання традиційних та нетрадиційних методик, технік та прийомів роботи з дітьми-інвалідами підвищує працездатність, покращує пам'ять, надає допомогу у профілактичній та корекційно-розвиваючій діяльності.

Відтак соціокультурна діяльності музею у XXI ст. повинна бути спрямованою на реалізацію як педагогічних так і культурних проектів, які працюють на покращення життєдіяльності усіх членів суспільства. Люди, а особливо діти із обмеженими фізичними можливостями, у деякій мірі приймають обмежену участь у громадському житті. Водночас активне

включення до соціуму є найприроднішою формою корекції психологічних і емоційних станів людей із інвалідністю. Основним методом реалізації соціально-культурних практик інклюзії у музеї є арт-терапія, що включає ізотерапію, музикотерапію, ігротерапію та ін. Тому інноваційними напрямками реалізації інклюзивних проєктів для Державного історико-культурного заповідника м. Дубно є впровадження нових музейних продуктів «Арт-терапія. Інклюзія».

Реалізація такого проєкту можлива лише за умови залучення спеціальних педагогів, які відсутні у штаті музейної установи. Їх пошук та можливість працевлаштування у музей можемо визнати як довготривалий й проблематичний процес, зважаючи на віддаленість об'єкту й бюрократичність прийняття таких управлінських рішень. Саме тому найкращим варіантом реалізації цієї ідеї (впровадження нового музейного продукту «Арт-терапія. Інклюзія») є співпраця із місцевими громадськими організаціями такими як «Регіональний центр розвитку «Тріада», «Позиція», «Асоціація батьків дітей-інвалідів», «Особлива дитина» та ін. Адже громадські організації мають досвід співпраці із соціальними педагогами та психологами для проведення таких занять.

Соціальні (музейні) педагоги, які використовують методики арт-терапії, допомагають виявити приховані можливості дитини з обмеженими можливостями, позбавляють її від різних страхів та внутрішніх конфліктів. Через роботу із символічним матеріалом у мистецтві розвивається асоціативно-образне мислення, заблоковані або слаборозвинені системи сприйняття. Арт-терапія може використовуватись як у вигляді основного методу, так і як один із допоміжних методів терапії.

Залежно від стану здоров'я, та рівня інтелектуального розвитку діти з обмеженими фізичними можливостями можуть бути як пасивними, так і активними учасниками соціально-культурної практики (музейного продукту «Арт-терапія»). За пасивної форми участі дитина «споживає» художні твори, створені іншими людьми: розглядає картини, читає книги, прослуховує музичні

твори перебуваючи у музейному закладі й відчуваючи на собі вплив музейної атмосфери. Активна форма участі передбачає створення власного продукту творчості у стінах музею.

Ще одним інноваційними форматом соціокультурної діяльності музею є музейна екскурсія для «змішаної» аудиторії. Приміром екскурсія для дітей шкільного віку спеціально розроблена та організована для змішаної аудиторії, тобто до складу груп входять як здорові діти, так і діти із обмеженими фізичними можливостями. Така музейна практика повинна проходити у формі гри-подорожі експонатами музею. Ігрова форма дозволяла зняти емоційну напругу серед учасників групи, познайомити дітей та занурити їх у атмосферу мистецтва.

Такі пропозиції щодо розширення якісного складу музейних послуг у напрямі «Інклюзія» є відповіддю на «виклики урбанізованого суспільства» у якому науковці й практики дослідники цієї сфери одноголосно вказують на те, що соціально-культурні практики інклюзії дають можливість невербального контакту; сприяють подоланню комунікативних бар'єрів та психологічних захистів; створюють сприятливі умови для розвитку довільності та здатності до саморегуляції; надають додатковий вплив на усвідомлення дитиною своїх почуттів, переживань та емоційних станів; створюють передумови для регуляції емоційних станів та реакцій.

Результативність соціально-культурних практик інклюзії в музеї підтверджують багато численних наукових досліджень, результати яких вказують на позитивну динаміку у розвитку та активізації участі у проектах, посилення інтересу до результатів власної творчості людей (здебільшого дітей у період їх становлення) з обмеженими фізичними (й інтелектуальними) можливостями. Численні дані експериментальних досліджень вказують, що особливі діти нерідко відкривають у собі творчі здібності та продовжують самостійно займатися різними видами творчості, навички яких вони придбали у процесі участі у соціально-культурних практиках інклюзії.

Розглядаючи питання внутрішніх резервів розширення асортименту музейних продуктів досліджуваного об'єкта, слід зазначити, що усі пропозиції є експериментальними, адже як їх сприймуть відвідувачі і чи будуть такі музейні продукти актуальними й затребуваними серед споживачів музейних продуктів може показати лише практична їх реалізація. Саме тому можемо стверджувати, що розвиток соціокультурної діяльності музею у ХХІ ст. пов'язаний із процесами експериментування, які зумовлюють трансформацію традиційних форм музейної роботи:

- інноваційних технологій експозиційного дизайну;
- запровадження інноваційних технологій менеджменту та маркетингу, спрямованих на розширення музейної аудиторії;
- реклама музейного продукту, і навіть вивчення та формування попиту на нього;
- здійснення партнерських проектів із іншими організаціями.

Інноваційними для Державного історико-культурного заповідника м. Дубно можуть бути наступні музейні продукти:

1. «Експерсії в кріслі» – тематичні краєзнавчі лекції, що проводяться у так званих «креативних музейних просторах», які є майданчиками для подібних зустрічей. Такі експерсії організовують співробітники музею, проте вони є своєрідними й унікальними музейними продуктами, адже присвячені конкретним подіями (приміром до 200 річчя з дня народження засновника, або до річниці підписання визначного документу, що вплинув на соціокультурне життя міста тощо).

2. Квест-експерсії, які популярні серед молоді та як корпоративні заходи та дають можливість учасникам у цікавій формі пізнати місто та ознайомитися з цікавими фактами його історії. Такий тип експерсійної практики може бути проведений як по культурно-історичному центру міста, так і по території замку.

3. Експерсії на скутерах-сігвей (segway - це перший електричний засіб пересування з системою самобалансування) – значно розширюють можливості й швидкість пересування експерсійної групи. Тому можуть значно розширити

типовий екскурсійний маршрут. До екскурсійного маршруту можуть бути додані й паркова зона міста й дещо віддалені від центральної частини міста архітектурні об'єкти (приміром монастир кармеліток). Звісно такі екскурсії будуть користуватися попитом у обмеженої категорії відвідувачів. Проте спрямовані на привертання уваги молоді та її залучення у якості волонтерів.

4. Екскурсії на ретро-автомобілях або на гужовому транспорті т.п.

5. Екскурсії у поєднанні з майстер-класами. Теж є одним із різновидів екскурсійних практик, що набули особливої популярності серед молоді та екскурсантів з дітьми у західноєвропейських музеях.

6. Використання анімації в організації екскурсійної практики.

Така подача матеріалу значно посилює гостроту сприйняття і робить екскурсію кориснішою з точки зору засвоєного матеріалу. Насправді сучасна інтерактивна екскурсія у музейних стінах більше схожа на чарівну казку чи веселу пригоду.

Звичайно, створення інтерактивної, анімаційної середовища в історико-культурному комплексі стикається з низкою проблем. Це насамперед дефіцит професійних кадрів, які мають достатній досвід створення інтерактивних інтер'єрних експозицій. Невеликий досвід вітчизняних музеєзнавців у питанні музейної педагогіки відсутність професійно підготовлених музейних педагогів та багато інших.

7. Екскурсії від місцевих жителів, експертів та знавців свого міста – журналістів, культурологів, архітекторів, дизайнерів, музикантів та інших творчих людей. Тематикою таких екскурсій можуть бути: «Моє місто крізь призму фотоапарату», «Джазове звучання Дубна», «Сучасне мистецтво Дубна», «Танці у Дубенському замку», «Смачні прогулянки містом», «Особливості місцевої кухні» та інші.

Такі екскурсії, як правило, проходять у дружній і невимушеній атмосфері, адже гіді проводять їх із любов'ю до свого міста та з бажанням поділитися цією любов'ю з екскурсантами.

Водночас використання нових підходів в екскурсійному обслуговуванні дозволяє відвідувачам проникнути у «саме серце» локальної культури, «відчути» колорит міста, ознайомитися з вуличним мистецтвом, субкультурами та історичними деталями, відкрити гастрономічні секрети та міські легенди, перетворити свою поїздку на незабутнє знайомство з містом зсередини, поринути у його захоплюючі культурні особливості, які буває складно зрозуміти самотійно.

8. Комбіновані екскурсії. Результати представлених науковцями розвідок засвідчують про значне підвищення попиту на комбіновані екскурсії у відвідувачів музеїв, під час яких вони не лише отримують інформацію про живопис та декоративно-прикладні промисли, представлені у музеї, але й мають можливість самі розписати тарілочку, кухоль чи дзвінок елементами народного розпису, чи спробувати намалювати автопортрет чи скласти натюрморт. Прикладами таких майстер класів може бути «Писанкарство», «Лялька-мотанка (особливістю даного майстер-класу є те, що ляльки виготовляються винятково з природних матеріалів – трави, кукурудзи та ін.), «Петриківський розпис», «Витинанка», «Вінкоплетіння», «Лозоплетіння», «Гончарство», «Соломоплетіння» (виготовлення різдвяних «павуків», дідухів, «янгеликів» тощо).

Дослідники які описують практичні результати впровадження комбінованих екскурсій у музеях зазначають, що їх практика впровадження показує, що часто й дорослі нарівні з дітьми охоче виконують усі завдання чи «шукають скарби».

Такі екскурсії можуть бути доступні не лише для організованих груп, а й для поодиноких відвідувачів або для сімей з дітьми. Унікальний набір музейний продуктів, якісно відрізняє музеї від багатьох інших закладів сфери культури, які «інтерактивують» лише з колективними відвідувачами.

Працівники відділу туризму, менеджменту та інвестицій у 2023 р., з метою збільшення кількості відвідувачів й фінансових надходжень до заповідника планують запровадити три нові музейні продукти:

1. проведення етноуроків «Відродження ремесел Волині» (для навчальних закладів);
2. проведення квесту «У пошуках скарбів князів Острозьких» (для навчальних закладів);
3. послуга для урочистих дійств «Освідчення в коханні у Дубенському замку».

Ще одним, внутрішнім резервом, який сприятиме активізації соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, й водночас набирає особливої актуальності у соціумі є волонтерство.

Волонтерство у практичній діяльності досліджуваного об'єкта на офіційному рівні не використовувалось. Проте у ХХІ ст. накопичений чималий досвід використання волонтерів у провідних музейних установах ряду європейських країн. Використовуючи інформацію, що оприлюднена на офіційних сайтах західноєвропейських музеїв й волонтерських організацій, можемо стверджувати про те, що робота волонтерів у музеях є різноплановою. Так волонтери допомагають у роботі з відвідувачами, або їх залучають у організаційному процесі підготовки й проведення соціокультурних музейних проектів. Також волонтери можуть працювати на «інформаційному фронті» – збираючи, розповсюджуючи, аналізуючи інформацію про діяльність музейної установи або конкретного музейного продукту.

У зв'язку з цим, волонтери отримують ряд переваг:

- запрошення на відкриття музейних продуктів (виставок, презентацій, наукових заходів тощо);
- набуття досвіду, у тому числі досвіду у роботі в команді креативних індустрій;
- спроба власних сил у «дорослому житті» та налагодження зв'язків у соціумі;
- безкоштовний вхід до музею;
- доступ до програм музею додаткових знань та інформації про влаштування музею та інші привілеї здебільшого психологічного плану

(можливість участі у закулісному житті музею; реалізація бажання бути соціально корисним; реалізація власної ініціативи тощо.

Волонтерство у сфері культури розцінюється в основному з позицій взаємовигідного обміну, і в цілому не користується широкою підтримкою серед населення. Водночас у світовій практиці волонтерство – це шлях до оплачуваної роботи, а також можливість спробувати себе в різних сферах і таким чином вибрати майбутню професію. Запис у резюме про участь у волонтерському проекті сприймається роботодавцем як серйозний аргумент на користь кандидата на вакантну посаду. Наразі такий підхід поки що не дуже поширений в Україні. Проте у майбутньому ця тенденція може бути змінена на діаметрально протилежну.

Через отримання та накопичення досвіду участі у добровільній діяльності у молодіжному середовищі формуються установки на активну життєву позицію, духовно-моральні цінності, що базуються на поєднанні суспільних та особистих інтересів, пов'язані з усвідомленням себе особистістю, вибором майбутньої професії, підготовкою до дорослої продуктивного життя.

Аналізуючи актуальні тенденції соціальної активності громадськості, можна говорити про затребуваність «добрих» технологій, різних форм соціальної благодійності, допомоги нужденним.

У суспільстві волонтерський рух є трендом та актуальною формою молодіжної активності. Волонтерство дозволяє людині, збагачуючи своє життя, доповнити її дуже значною частиною - реалізувати почуття особистої громадянської відповідальності за те, що відбувається в суспільстві і отримати задоволення від власного внеску та самої реалізації.

Зважаючи на перспективність напряму та поширену практику використання у музейних установах західної Європи, подібний підхід може розглядатися як частина мотивуючої політики Державного історико-культурного заповідника м. Дубно. Тому пропонуємо створити волонтерський молодіжний інформаційний центр основним напрямом діяльності якого стане інформаційна діяльність. Примірними напрямами діяльності можуть бути:

- промоутерська секція (помічники з продажу квитків й музейних продуктів та просування ідей);
- прес-група (підготовка прес-релізу, інформаційних довідок та інформаційного контенту про «музейне життя» заповідника з метою подальшого поширення інформації у інтернет-просторі або у засобах масової інформації);
- творча секція (помічники з підготовки та проведення заходів);
- група перекладачів (молодих людей, які вільно володіють іноземними мовами й здатні надавати мовну інформаційну підтримку у реалізації музейних продуктів – приміром створювати й оновлювати програму «Музейний аудіо гід» іноземними мовами, або створювати прес-релізи музейних продуктів іноземними мовами тощо);
- молодіжна секція – «група швидкого реагування» (група молодих людей із активною життєвою позицією, що здатні за короткий термін часу виконати конкретні завдання. Приміром допомогти групі іноземних туристів, що приїхали на автостанцію м. Дубно добратися до заповідника, або розселитися у готелі потенційним туристам тощо);
- комп'ютерна секція (оператори бази даних, консультанти та програмісти до функціональних обов'язків яких входило б допомога по інформаційному наповненню й оновленню існуючого сайту й поширення інформації про діяльність заповідника у соціальних мережах. Приміром створення й ведення сторінки «Музей-заповідник м. Дубно» у соціальних мережах фейсбук, інстаграм, тік-ток, твіттер).

Залучення активної й креативної молоді до «комп'ютерного волонтерського відділу» музею може пришвидшити процес технологізації й оцифрування музейних фондів. Мова йде про оцифрування й збереження відомостей про кожен музейний експонат, що у свою чергу покращить роботу фондів музею, музейний облік, забезпечить систематизацію інформації та полегшить пошук необхідних даних. З точки зору «відвідувача», то така пропозиція значно розширить можливості доступу публіки до унікальних

музейних фондів, а відтак підвищить імідж установи як серед установи сфери культура краю, так і вирізнять заповідник з поміж інших музеїв, що функціонують в країні.

Також «комп'ютерний волонтерський відділ» може бути залучений для проведення маркетингових досліджень у он-лайн режимі, що значно покращить роботу і збереже час працівників відділу туризму, менеджменту та інвестицій.

Практика залучення волонтерів у вітчизняну музейну сферу є скоріше новаторством, ніж правилом. Водночас хочеться вірити, що позитивні тенденції у культурному волонтерстві, характерні для європейського суспільства, будуть активніше впроваджуватися та набувати глобальні масштаби, як у межах конкретних установ та організацій культури, і країни загалом.

Отже, з метою збереження позитивних тенденцій щодо збільшення кількості відвідувачів заповідника, активізації використання музейного простору у соціокультурних проектах та кількості соціокультурних музейних продуктів, що налає Державний історико-культурний заповідник, пропонуємо розширити асортимент музейних послуг за рахунок збільшення інклюзивних проектів таких як «Арт-терапія», «Змішані екскурсії», що спрямовані на розширення музейної аудиторії відвідувачів. Модернізувати роботу зі споживачами пропонуємо за рахунок введення експериментальних музейних продуктів: «Екскурсії в кріслі», «Квест-екскурсії», «Екскурсії на ретро-автомобілях або на гужовому транспорті», «Екскурсії у поєднанні з майстер-класами», «Екскурсії на скутерах-сігвей», «Комбіновані екскурсії», «Екскурсії від місцевих жителів» (експертів та знавців свого міста – журналістів, культурологів, архітекторів, дизайнерів, музикантів та інших творчих людей) та використання анімації в організації екскурсійної практики.

На нашу думку, впровадження нововведень у досліджуваному об'єкті дозволить йому відійти від традиційних павільйонно-експозиційних форм показу колекцій, урізноманітнює форми роботи музею, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на ринку соціокультурних й туристичних послуг та рівня обслуговування відвідувачів цих установ.

Ще одним, внутрішнім резервом, який сприятиме активізації соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, й водночас набирає особливої актуальності у соціумі є волонтерство. На базі відділу туризму, менеджменту та туризму, пропонуємо створити волонтерський молодіжний інформаційний центр основним напрямом діяльності якого стане інформаційна діяльність. Напрямами діяльності волонтерського центру можуть бути промоутерська секція, прес-група, творча секція, група перекладачів, молодіжна секція або «група швидкого реагування» та комп'ютерна секція.

Практика залучення волонтерів у практичну діяльність заповідника позитивно вплине як на соціокультурний продукт діяльності музею, так і сприятиме активізації молодих людей у соціумі.

3.2 Активізація роботи із зовнішнім середовищем як перспективний напрям розвитку соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м. Дубно

Використовуючи менеджерську термінологію, можемо назвати музейні установи «відкритими організаціями». Адже вони взаємодіють із «зовнішнім середовищем», яке у свою чергу впливає на діяльність музею. Відтак не достатньо працювати над реалізацією внутрішніх резервів удосконалення, необхідно активізувати роботу із зовнішнім середовищем.

Так, активізуючи роботу із партнерами й налагоджуючи нові зв'язки історико-культурний заповідник м. Дубно має значні перспективи розвитку. Від початку свого створення співробітники заповідника налагоджували, а згодом й підписали офіційні угоди про співпрацю, із організаціями сфери освіти та культури, громадськими організаціями. Сьогодні офіційними партнерами заповідника є:

- 1) в освітній сфері:

- Волинська православна богословська академія;
  - Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки у м. Луцьку;
  - Національний університет «Острозька академія» (м. Острог);
  - Львівський державний коледж декоративного і прикладного мистецтва ім. Труша;
  - Київський інститут архітектури і будівництва;
  - Київський університет права.
- 2) у сфері культури й дозвілля
- Спортивно-розважальний комплекс «Адреналін сіті» у м. Луцьк;
  - Рівненська обласна філармонія;
- 3) у музейній сфері
- Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник;
  - Львівський реставраційний центр;
  - Національний заповідник «Замки Тернопілля»;
- 4) громадські організації:
- Дубенське чеське товариство «Стромовка»;
  - Дубенське товариство польської культури;
  - Українське товариство охорони пам'яток історії та культури Рівненської області;
  - Демократичний альянс;
  - ОЛПЗ «Волинь»;
  - Рівненський відокремлений осередок Всеукраїнського клубу «Джура»;
  - Вільне козацтво;
  - Перспективи підприємства (м. Дубно);
  - Дубенська організація спілки ветеранів Афганістану;
  - Міжрегіональна громадська наукова організація «Дубенський археологічний осередок».

Упродовж останніх трьох років, завдячуючи зусиллям працівників відділу туризму, менеджменту та інвестицій, налагоджено співпрацю із міжнародними організаціями, які є сьогодні є офіційними партнерами дубенського заповідника. Серед них:

- Європейський парк історичний в замку Гнів (республіка Польща);
- Замковий комплекс м. Тракай (республіка Литва);
- Музей-меморіал у м. Лідіце (республіка Чехія);
- Тернопільське обласне відділення Міжнародного центру впровадження програм ЮНЕСКО;
- Вища школа туризму і готельної справи у м. Гданськ (республіка Польща);
- Міжнародний фонд «Дар життя» (Україна – США);
- Громадська організація «Веселі черевички» (Франція).

Завдячуючи співпраці із організаціями-партнерами досліджуваний об'єкт урізноманітнює й підсилює соціокультурну діяльність створюючи нові музейні продукти, що є актуальні й для сучасної соціокультурної ситуації й для споживача.

Так, Державний історико-культурний заповідник м. Дубна на постійній основі, проводить соціокультурні заходи національно-патріотичного виховання молоді спільно із громадськими організаціями «Демократичний альянс», ОЛПЗ «Волинь» (Бійці АТО), «Рівненський відокремлений осередок Всеукраїнського клубу «Джура» та «Вільне козацтво» (Дубенської громадської організації спілки ветеранів в Афганістану).

Наразі заповідник плідно працює із Тернопільським обласним центром впровадження програм ЮНЕСКО відкрили представництво в місті Дубно. Завдячуючи цьому представництву вирішуються ряд культурних, освітніх та гуманітарних питань Рівненщини в цілому та міста Дубна зокрема.

Також плідною можемо визнати результати співпраці заповідника із громадською організацією «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури Рівненської області». Форматом роботи є проведення дослідницької

роботи, презентації книг та наукових розробок істориків, археологів й краєзнавців.

Співпраця із вищими навчальними закладами у плані проведення наукової та дослідницької роботи, підготовки та навчання працівників заповідника активно здійснюється із Східноєвропейським національним університетом ім. Лесі Українки (м. Луцьк), Національним університетом «Острозька академія» (м. Острог), Львівським державним коледжем декоративного і прикладного мистецтва ім. Труша (м. Львів).

Особливо плідною є співпраця ДКЗ м. Дубно із Київським інститутом архітектури і будівництва та Українською академією архітектури. Остання є науково-проектним архітектурним бюро «ЛІЦЕНЗ і АРХ» яке розробило стратегічний план до 2025 р. – Концепцію розвитку ДКЗ м. Дубно. Відповідно до цієї концепції робота передбачає три напрямки опрацювання:

Перший напрямок – розробка загальної стратегії розвитку та концепції організації території заповідника з метою підвищення його культурно-історичного потенціалу. Цей напрям передбачає виконання двох стадій:

1. Стадія дослідження. На цій стадії передбачено виконання:

– інвентаризації науково-проектних матеріалів, а саме матеріалів історико-архітектурного опорного плану та меж і режимів використання історичних ареалів й зон охорони культурної спадщини;

– дослідження історико-містобудівного потенціалу історичної частини міста та розвитку туристичної сфери ДКЗ та міста Дубно;

– археологічні дослідження окремих містобудівних й архітектурних об'єктів;

– дослідження етапів архітектурно-містобудівної еволюції історичної частини міста з метою визначення меж заповідника;

– аналіз формування і розвитку оборонної системи міста для визначення напрямів робіт з реставрації й регенерації;

– дослідження історичних особливостей міської житлової забудови для визначення потенціалу робіт з її реконструкції та регенерації.

2. Стадія розроблення пропозицій передбачає:

- визначення межі території ДКЗ та його зон охорони;
- розроблення пропозицій щодо режимів використання території та зон охорони ДКЗ;
- розроблення пропозицій щодо функціонального зонування території ДКЗ з метою її оптимального використання для потреб туризму та комфортного проживання населення;
- розроблення науково-проектних пропозицій щодо реставрації, реконструкції, ревалоризації, санації окремих зон і об'єктів ДКЗ (експозиційна частина передбачає розробку макету);
- розроблення концепції туристичних маршрутів з туристичною інфраструктурою в межах територій ДКЗ.

Другий напрям передбачає розроблення концепції розвитку та охорони Дубенського замку з метою підвищення його культурно-історичного й туристичного потенціалу. У рамках реалізацій другого напрямку передбачено послідовне виконання двох стадій:

1. Стадія – виконання низки науково-дослідних робіт, а саме:

- інвентаризація науково-проектних матеріалів по пам'ятках архітектури та території замку (проекти, реставрації, пристосування об'єктів та благоустрою території);
- виконання обмірної фіксації приміщень підземного рівня замку;
- виконання зведених обмірних креслень замку (генплану, поярусних планів, фасадів, перерізів) для розроблення проектних пропозицій;
- проведення натурної інвентаризації забудови у межах прилеглої до замку території охоронної зони для визначення заходів щодо її санації, регенерації, реструктуризації, пристосування та перспективного використання.

2. Стадія – стадія проектних робіт, що передбачає:

- розроблення комплексного проекту реставрації, пристосування та благоустрою замку;

- розроблення пропозицій щодо регенерації прилеглої до замку території охоронної зони;
- виконання експозиційних матеріалів проекту реставрації (у кольорі) у складі планів, фасадів, перспективи, макету;
- розроблення концепції туристичної інфраструктури замку та його охоронної зони як провідного музейно-туристичного об'єкту Дубенського заповідника.

Третім напрямом є науково-популярний супровід робіт. Цей напрям передбачає написання й підготовку до друку спільно співробітниками проектно-архітектурного бюро й ДКІЗ, науково-популярного видання про місто Дубно та його архітектурно-містобудівну й мистецьку спадщину. А також підготовка й видання багато ілюстрованої кольорової наукової монографії про м. Дубно за матеріалами проведених архітектурно-містобудівних досліджень і проектних робіт.

Військова агресія, що розпочалась у лютому 2022 р. негативно вплинула на практичний хід виконання зазначеної концепції. Тому є велике сподівання про відновлення планових робіт, що передбачені документом у післявоєнний період.

У майбутньому доречно було б розширити перелік вищих навчальних закладів – партнерів за рахунок налагодження контакту із адміністрацією Рівненського державного гуманітарного університету, адже у його структурі функціонує кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства. Кафедра, під керівництвом проф. В. Г. Виткалова здійснює підготовку фахівців за напрямом «менеджмент соціокультурної діяльності» та «Музеєзнавство й пам'яткоохоронна справа». Така співпраця, у майбутньому, на нашу думку буде особливо корисною для усіх партнерів. Працівники заповідника можуть підвищувати кваліфікацію та набувати нові знання проходячи підготовку на кафедрі. Водночас кафедра матиме можливість практичної реалізації знань здобувачами вищої освіти, отриманих у процесі навчання (мова йде про

проходження різних видів практик, залучення здобувачів вищої освіти у якості волонтерів для реалізації музейних проектів тощо).

Упродовж трьох років триває співпраця Державного історико-культурного заповідника м. Дубно із Міжрегіональною громадською науковою організацією «Дубенський археологічний осередок». Співпраця здійснюється у напрямі проведення археологічних розкопок, наукового вивчення артефактів та музейних джерел, підготовки наукових публікацій.

Також тримає багаторічна співпраця у напрямі збереження й популяризації історії, мови, традицій і культури національних меншин з товариством польської культури Дубенщини – Дубенським чеським товариством «Стромовка». Результатом такої співпраці є проведення фестивалів, виставок, просвітницьких соціокультурних заходів, організація конференцій й видання збірників із тезами доповідей учасників науково-практичних заходів.

Досліджувана музейна установа постійно співпрацює із місцевими та регіональними благодійними організаціями щодо проведення заходів з неформальної освіти (мова йде про тренінги, семінари, лекції тощо). У цьому напрямі заповідник плідно співпрацює із місцевою громадською організацією «Перспективи підприємства» залучаючи представників місцевих бізнес-структур (здебільшого підприємців) у культурне життя міста.

Активно здійснюють просвітницьку роботу працівники ДІКЗ м. Дубна поширюючи інформацію краєзнавчого змісту, що пов'язана із життєдіяльністю заповідника альтернативними засобами масової інформації. Так, упродовж 2022 р. з метою популяризації творчих доробків народних умільців краю в соцмережах (фейсбук та інстаграм) була запроваджена рубрика «Митці Дубенщини», а на офіційному сайті музею створено застосунок «Ви запитуете – ми відповідаємо».

У цьому контексті доцільно згадати про відео сюжети, що розміщено співробітниками музею у ютубі:

- Про приїзд польських партнерів Заповідника для реалізації проєктів ЮНЕСКО (від 08.02.2021р.);
- Вербська громада підтримала ініціативу Заповідника м.Дубна та передала челендж (від 10.03. 2021 р.);
- Сюжет про «круглий стіл» між громадами України та Польщі у Дубенському замку (від 26.04. 2021 р.);
- День Європи у Дубенському замку (від 18.05.2021р.);
- Сюжет про міжрегіональний форум «Волинь туристична» (від 29.06.2021р.);
- Сюжет про обласний туристично-гастрономічний фестиваль «Мандруй Рівненщиною» (від 05.10.2021р.);
- Відеозвернення. ДКЗ м.Дубна вітає і підтримує українських добровольців (від 05.03.2022 р.).

Популяризація діяльності історико-культурного заповідника здійснюється шляхом участі наукових співробітників музею на телевізійних проєктах. Так, науковим співробітником музею Юрієм Пшеничним на авторській передачі «Гола кава» з Олександром Дехтярчуком було піднято питання історії й археології Дубенщини.

Такий досвід популяризації діяльності заповідника використовуючи Інтернет-простір, на нашу думку є безцінним, а урахувавши швидкий процес інформатизації соціуму є перспективним напрямом рекламної діяльності.

Відтак пропонуємо створити власну сторінку у мережі Ютуб, Інстаграм та Тік-Ток для залучення молодшої аудиторії. Звісно для отримання ефекту від їх впровадження необхідно систематично наповнювати створені сторінки цікавим й водночас пізнавальним контентом. Ураховуючи ступінь зайнятості, фахову підготовку й інші чинники, цю функцію, на нашу думку має виконувати молода людина, що отримала освіту відповідного напрямку. У найкращому випадку це могла б бути додатково створена штатна одиниця менеджер з PR або група волонтерів (комп'ютерної секції про яку йшлося у розділі 3.1 кваліфікаційної роботи).

Усвідомлюючи нагальні фінансові проблеми для вирішення питань ремонту, реставрації, популяризації, застосування новітніх технологій, заповідник бере участь у різних вітчизняних та Міжнародних грантових проектах.

Упродовж 2020-2022 рр. було реалізовано два грандові проекти, що увійшли до всеукраїнської програми «Інклюзивне мистецтво». Програма організована, а відтак підтримана фінансово Українським культурним фондом.

Ще одним реалізованим грандовим проектом ДІКЗ м. Дубно став проект «Культурні продукти Рівненщини без обмежень». Його реалізація відбувалась завдячуючи сумісним зусиллям громадських організацій «Регіональним центром розвитку «Тріада», ВП ВГО «Генерацією успішної дії» у Рівненській області та за інформаційного й організаційного сприяння Управління культури та туризму Рівненської обласної державної адміністрації.

У 2022 році успішно був реалізований грандовий інклюзивний проект у рамках якого передбачена співпраця заповідника із громадським об'єднанням «Коаліція захисту прав інвалідів внаслідок інтелектуальних порушень» у партнерстві із Музеєм Ханенків (м. Київ) та краєзнавчим музеєм у м. Кременець. У процесі організації співробітники досліджуваного об'єкту набули безцінний досвід роботи у команді однодумців які об'єднані однією метою – зробити Дубенський замок доступним для інклюзивних відвідувачів – людей із інтелектуальними порушеннями. Завдячуючи таким грандовим програмам, музейні установи адаптуються до «викликів» суспільства й сприяють соціалізації усіх верств населення.

Унікальним, за своєю сутністю й цільовою спрямованістю є проект з адаптації офіційного веб-сайту заповідника до міжнародних стандартів доступності WCAG 2.1 (Web Content Accessibility Guidelines — Керівні принципи щодо доступності <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>). Згідно цього стандарту сайт відповідає актуальним вимогам сучасного суспільства у якому люди з обмеженими фізичними можливостями мають рівний доступ до інформації й соціально-культурних продуктів державних й комунальних

зкладів сфери культури. У проекті реалізовано практично ідеї для інклюзії, а саме інклюзивного дизайну продуктів й послуг ІТ-сфери, у ХХІ ст. є ключовим суспільним трендом. Державні установи соціокультурної сфери поступово впроваджують у такі розробки на власних веб-сайтах облаштовуючи їх за принципом інклюзивного дизайну.

На нашу думку таке партнерство необхідно продовжувати й посилювати. Приміром розробляючи он-лайн екскурсій у формі квестів чи вікторин для людей з обмеженими фізичними можливостями.

Активізація роботи із міжнародними та вітчизняними партнерами у майбутньому значно збільшить можливості заповідника, адже участь у культурних й туристичних проектах це один із перспективних напрямів розвитку музейної сфери у ХХІ ст.

Наразі Державний історико-культурний заповідник м. Дубно задіяний у реалізації проекту «Via Regia Ukraine», який втілює Via Regia (Via Regia). У дослівному перекладі означає «Королівський Шлях». Так називають найстаріший й найдовший сухопутний зв'язок між Західною та Східною Європою. «Via Regia Ukraine – культурний та туристичний маршрут Ради Європи в Україні», який підтримано Українським культурним фондом. він пролягає через 5 областей: Львівську, Волинську, Рівненську, Житомирську та Київську.

У цілому проект «Via Regia Ukraine» спрямований на популяризацію української культури серед наших земляків та іноземців, а також на вдосконалення туристичної галузі міст і регіонів України. Комплекс заходів передбачає розвиток української частини Великого культурного шляху Ради Європи, який простягається через такі міста: Луцьк, Дубно, Острог, Рівне, Броди, Львів, Городок (Львівська область), Радомишль, Володимир-Волинський, Київ та Житомир.

У рамках роботи у проекті «Via Regia Ukraine – туристичний та культурний маршрут Ради Європи в Україні» зусиллями співробітників заповідника виконано:

- розробку й реалізацію операційного плану діяльності згідно грантового проекту;
- підготовлено контент щодо інформаційного наповнення звітності для Українського культурного фонду по проекту;
- підготовку та формування змістового звіту для Українського культурного фонду щодо реалізації проекту;
- взято участь у підготовці та пристосуванні відомчого приміщення заповідника під туристично-інформаційний центр «Via Regia Ukraine»;
- проведено пробний, десятиденний, заїзд 2-ох працівників відділу по культурно-туристичному маршруту Via Regia Ukraine.

Досвід участі у грандових проектах як вітчизняних так і міжнародних є безцінним, адже щороку збільшується як їх кількість так і якісна складова (обсяг фінансування, не лише одноосібні а й групові проекти тощо). Тому, як окремий напрям діяльності планується продовження розвитку співпраці із міжнародними партнерами. Розвиток заповідника неможливий без співпраці з іншими установами, організаціями, які здійснюють популяризацію історико-культурної та архітектурної спадщини.

Наразі працівниками відділу туризму, менеджменту та інвестицій ДКЗ м. Дубно подано проектну заявку на грантовий конкурс British Council для матеріального забезпечення екскурсійної діяльності сучасними технологіями на основі віртуальної реальності. Також, у 2022 р. подано проектну заявку на грантовий конкурс УКФ «Creative Accelerator» та узято участь працівників відділу у конкурсній програмі Українського культурного фонду Culture Accelerator.

З метою набуття необхідних навичок та підвищення кваліфікаційного рівня працівниками відділу туризму, менеджменту та інвестицій влітку 2022 р. взято участь у тренінгах та інформаційних заходах від грантової програми House of Europe. Завдячуючи цьому здійснена якісна розробка, підготовка та подача проекту в рамках грантової програми «Інфраструктурна підтримка» від House of Europe.

Також у довоєнний період співробітниками відділу туризму, менеджменту та інвестицій подано дві проектні заявки до Українського Культурного Фонду: перша – для участі у конкурсній програмі «Культура. Туризм. Регіони». Друга – у партнерстві з Дубенською міською радою на грантовий конкурс щодо розробки методології маркування історичних атракцій в малих містах України.

Результатом тісної співпраці з партнерами стало збільшення кількості туристів, що відвідують об'єкти заповідника. Протягом 2020-2024 років планується збільшувати кількість відвідувачів (в т.ч. із-за кордону) до 200 тис. осіб в рік (при умові відсутності надзвичайних ситуацій).

На рівні із здійсненням співпраці із державними й спеціалізованими міжнародними організаціями сфери культури працівниками ДКЗ м. Дубно необхідно поступово впроваджувати фандрайзінг у практичну діяльність.

У сучасних умовах інтерес музеїв до фандрайзінгу, що визначається у менеджменті соціокультурної діяльності як ефективний інструмент партнерства комерційного та некомерційного секторів економіки, неухильно зростає. Адже саме за допомогою фандрайзінгу музейні установи отримують можливість конвертувати свою соціальну значимість, імідж, затребуваність фінансових ресурсів, що необхідні для подальшого їх розвитку.

Пропонуємо заповіднику розробити й реалізувати стратегію фандрайзінгу, що пов'язана із орієнтацією на залучення коштів у рамках регіональних та громадських програм, що передбачає вироблення напрямів пошуку коштів (насамперед, фінансових) для розвитку заповідника.

Стратегія фандрайзінгу спрямована на збільшення обсягу фінансування ДКЗ м. Дубно:

- за рахунок залучення додаткових коштів із державних джерел;
- у вигляді використання можливостей недержавних джерел фінансування – фондів, асоціацій, приватних донорів;
- за допомогою розвитку комерційної діяльності, пов'язаної з наданням платних послуг відвідувачам та компаніям.

Стратегія фандрайзингу для досліджуваного об'єкту пов'язана як із наданням платних послуг, а також залученням додаткових зовнішніх ресурсів під конкретні проекти. У даний час набір традиційних для музею платних послуг значно розширився, що дозволяє освоювати нові напрямки залучення коштів без шкоди для основних видів музейної роботи та іміджу культурної установи.

Ураховуючи ринкову ситуацію та можливості досліджуваного об'єкта основними напрямами розвитку фандрайзингу із використанням власних ресурсів заповідника можуть бути:

1. Розміщення реклами громадських та комерційних організацій, фондів, об'єднань на сайті. Для цього необхідно мати власний сайт установи й використовувати наявні контакти й зв'язки із культурними, спортивними, освітніми організаціями, а можливо й бізнес-структурами.

2. Активна організація соціокультурних заходів (проектів). Саме активізуючи соціокультурну діяльність музейна установа позиціонує себе як соціально-спрямовану й конкурентоспроможну організацію сфери культури. У рамках такої діяльності підвищується рівень професіоналізму співробітників, активно використовується музейний простір. Завдячуючи такій діяльності музей налагоджує контакт як із соціумом так і з партнерами (регіональними й міжнародними асоціаціями, культурними фондами, організаціями сфери культури та туризму тощо).

3. Залучення волонтерів для реалізації конкретних проектів пов'язаних із різними напрямами діяльності заповідника – починаючи від основного виду діяльності, що пов'язаний із збереженням історико-культурних надбань і обов'язково включаючи сучасні – інформаційні напрямки роботи заповідника, що пов'язані із збором, поширенням й аналізом інформації про діяльність ДІКЗ м. Дубно.

Найбільш поширеною в сучасних умовах стає проектна форма фандрайзингу, яка виявляється найбільш адекватною стратегіям фандрайзингу та інтересам організацій-донорів. Проектна форма фандрайзингу передбачає

формування чіткого плану з реалізації конкретного заходу на основі наявного потенціалу музею. При використанні цієї форми фандрайзингу розробляються такі проекти, що відображають основні мотиви організаторів-спонсорів:

- спрямованість на конкретні цілі та запити донора, облік його потреб;
- унікальність культурної події, що зумовлює можливість залучити велику кількість учасників;
- конкретність територіальних та тимчасових характеристик проекту, що задовольняють інтереси компанії-спонсора;
- адекватність бюджету та потенційної ефективності заходу – економічної та соціальної.

Економічна та соціальна ефективність проекту у разі фандрайзингу забезпечується за рахунок рекламних та маркетингових програм компанії-спонсора для потенційної аудиторії музейного проекту та підвищення престижу компанії-спонсора в суспільстві. У зв'язку з цим для звернення до спонсорів музей має забезпечити пакет пропозицій, який представляють реальні інтереси та непрямі вигоди спонсора в обмін на фінансову підтримку проекту, що реалізується. У разі музейної діяльності це може бути:

- реалізація рекламної компанії спонсора у контексті реалізованого культурний проект;
- участь у назві проекту;
- розміщення логотипу на друкованій, рекламній, сувенірній продукції;
- акредитація преси;
- поширення безкоштовних квитків та абонементів;
- прес-конференції та ін.

Сьогодні, актуальними проблемами, що гальмують результативну діяльність заповідника є:

- проблеми розмежування земельних ділянок, які знаходяться на балансі установи;
- відсутність сертифікованого навчання окремих категорій та професій працівників (екскурсоводи, художники-реставратори);

- проблема передачі у власність територіальних громад Рівненської області Тараканівського форту, як потужного туристичного об'єкта;
- відсутність внутрішнього туроператора, що цілеспрямовано об'єднує історико-культурні центри Рівненської області в єдиний туристичний продукт.

Усі названі проблеми можна віднести до розряду «регіональних», адже сама установа не може їх вирішити без участі партнерів – як державних органів, так і бізнес-структур. Тому найперше, що очікує ДКЗ м. Дубна від державних органів це:

- прийняття у новій редакції Закону України «Про охорону культурної спадщини», що дасть можливість стримувати процес руйнації окремих об'єктів, здійснювати належний контроль за збереженням, а головне – застосовувати санкції до порушників законодавства в галузі історії, культури та архітектури;
- прийняття Рівненською обласною радою нової методики нарахування орендної плати, включаючи пільги для інвесторів відповідно до чинного законодавства;
- передачу у власність територіальних громад Рівненської області Тараканівського форту з метою його використання у туристичних цілях;
- затвердження місцевих та регіональних професійних програм розвитку туризму із залученням відповідних експертів, бізнесу, фахівців туристичних фірм та туроператорів;
- надання заповіднику (й іншим музейним установам краю) повноважень укладати з інвесторами довготермінових договорів із відповідними зобов'язаннями по об'єктах заповідника.

Отже, пропозиціями, що спрямовані на активізацію соціокультурної діяльності ДКЗ м. Дубно є:

- активізація співпраці із існуючими й налагодження нових контактів із організаціями-партнерами. Завдячуючи співпраці із організаціями-партнерами досліджуваний об'єкт урізноманітнює й підсилює соціокультурну діяльність

створюючи нові музейні продукти, що є актуальні й для сучасної соціокультурної ситуації й для споживача.

У майбутньому доречно було б розширити перелік вищих навчальних закладів – партнерів за рахунок налагодження контакту із адміністрацією Рівненського державного гуманітарного університету, адже у його структурі функціонує кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства. Співпраця із спеціалізованою кафедрою була б вигідною для обох сторін.

– урахуваючи швидкий процес інформатизації соціуму пропонуємо використовуючи можливості Інтернет-простору за рахунок створення власної сторінки у мережі Ютуб, Інстаграм та Тік-Ток. Розуміючи, що ефект від соціальних мереж буде лише від систематичного наповнення й креативного, цікавого та водночас змістовного контенту. Враховуючи ступінь зайнятості, фахову підготовку й інші чинники, цю функцію, на нашу думку має виконувати молода людина, що отримала освіту відповідного напрямку. У найкращому випадку це могла б бути додатково створена штатна одиниця менеджер з PR або група волонтерів.

– досвід участі у грандових проектах (таких як «Via Regia Ukraine», «Культурні продукти Рівненщини без обмежень» та ін.) можемо визнати безцінним, саме тому пропонуємо використовувати його й надалі застосовуючи паралельно метод фандрайзингу, який дозволяє здійснювати ефективний пошук коштів на реалізації проектів розвитку. Стратегія фандрайзингу дозволяє сформувати коло найбільш перспективних можливостей для залучення коштів, використовуючи власні ресурси з використанням як офлайн, так і онлайн інструментів.

Пропонуємо заповіднику розробити й реалізувати стратегію фандрайзингу, що пов'язана із орієнтацією на залучення коштів у рамках регіональних та громадських програм, що передбачає вироблення напрямів пошуку коштів (насамперед, фінансових) для розвитку заповідника.

Висновки

Виконане дослідження є підставою для наступних висновків:

1. Соціально-культурна діяльність є самостійною підсистемою загальної «системи соціалізації» основним завданням якої є соціальне виховання населення. Водночас соціально-культурна діяльність є функцією, яку виконують як державні, так і недержавні (приватні, громадські) структури, у процесі виконання культурної політики держави.

Узагальнюючи існуючі визначення соціально-культурної діяльності відносять їх до кількох груп:

- визначення, у яких СКД постає як засіб соціального успадкування культури, як форма передачі культурних традицій від покоління до покоління;
- визначення, що розглядають СКД як спосіб розвитку здібностей індивідів та залучення їх до культури;
- визначення, у яких розкривається роль СКД у соціалізації особистості, формуванні її соціокультурного статусу;
- визначення, що характеризуються комплексним підходом до СКД, що охоплюють її різні грані.

функцію, яка є невід’ємною частиною культурної політики держави. Виконання функції соціокультурної діяльності покладено на організації сфери культури серед яких є й музейні установи.

2. Музейні установи, на рівні із іншими організаціями сфери культури, у процесі роботи виконують соціально-культурну функцію, що полягає у збереженні «історичної пам’яті», забезпеченні «комунікації із минулими поколіннями», соціалізації населення тощо. Проте динамічний розвиток, що відбувається сьогодні у всіх сферах життєдіяльності суспільства, вносить свої корективи у діяльність установ сфери культури. Сьогодні ми бачимо перехід від «класичного музею», до «музею – універсального культурного центру соціально-культурних подій». Усе це вказує на активізацію соціально-

культурної діяльності музею у двох площинах «класичній» – виконання типових для музею функцій; та «інноваційній» – виконанні нетипових функцій у культурно-дозвіллевій сфері на вимогу сьогодення.

Соціально-культурну діяльність музею, по праву можна назвати інструментом забезпечення державної політики щодо культурної освіти, збереження й використання національної культурної спадщини, виховання населення (як громадян так і іноземних туристів), методичного забезпечення практичної діяльності.

3. Сучасні тенденції, що відбуваються у соціумі, вносять свої корективи не лише у практику, а й у теорію музейної справи. За часи незалежності вітчизняними дослідниками опублікована чимала кількість наукових розвідок з музейної справи. Здебільшого вони стосуються особливостей її становлення на українських землях та розвитку у часи державної незалежності.

У роботах науковців ХХІ ст. активно піднімається питання переосмислення ролі музею як соціального інституту. Водночас актуальними залишаються археологічні, історичні, книгознавчі, краєзнавчі та інші аспекти вітчизняного музейництва.

Виконаний контент аналіз за обраною темою дослідження дає підстави стверджувати, що соціокультурна діяльність музейних установ, незважаючи на особливу актуальність у наш час, ще не зайняла гідного місця у наукових роботах вітчизняних дослідників. Поодинокі розвідки Н. Бояр, П. Вербицької, А. Зозулі, К. Гуменюк, О. Козаченко, Я. Кравчук, І. Сурмач, Ю. Песоцької, Ю. Шиман та ін., що присвячені особливостям соціокультурної діяльності музейних установ України є лише початком у науковому переосмисленні ролі музею як соціокультурної установи ХХІ ст.

4. Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи обрано «музейну перлину» Рівненщини, об'єкт національно-культурної спадщини України – Державний історико-культурний заповідник м. Дубна.

Хоча і архітектурний ансамбль замку й оборонні та цивільні споруди м. Дубно збудовано у ХVІ- ХVІІ ст. офіційне відкриття історико-культурного

заповідника відбулося лише у 1992 році. Чималих зусиль у цьому процесі доклали місцеві депутати (Р. Васишин та В. Мамчур) й віце-прем'єр міністра України (зазначеного періоду) М. Жулинський. Сьогодні

Сьогодні, Державний історико-культурний заповідник у місті Дубно є науково-дослідною та культурно-освітньою установою, що об'єднує комплекс (26 об'єктів) пам'яток м. Дубно. Основними напрямками діяльності заповідника є: робота із збереження музейних фондів, науково-дослідна, науково освітня та експозиційна робота, видавнича діяльність, а також виконання функції обліку й охорони пам'яток історії та архітектури музейного комплексу.

За майже тридцятирічну практику діяльності заповідника, в управлінні закладом налагоджено стійкі управлінські зв'язки між усіма ієрархічними ланками. Сформований й офіційно зазначений в установчих документах функціональний підхід до управління, що передбачає чітке розмежування функціональних обов'язків між основними управлінськими ланками, позитивно впливає на результативність діяльності заповідника.

5. Упродовж усього періоду життєдіяльності, історико-культурний заповідник у м. Дубно виконує функції соціального інституту використовуючи музейний простір не лише для збереження і демонстрації музейних фондів, а й для реалізації низки соціальних проектів й соціокультурних заходів. Лише за останній рік співробітниками музею організовано 32 заходи. Це і персональні, мистецькі й банерні виставки, презентації, і музичні й літературні вечори, і мистецькі конкурси, і благодійні акції, і квести і навіть фестиваль-ярмарок.

Наукові співробітники музею активно працюють над створенням конкурентоспроможного туристичного продукту. Результатом їх роботи є значне розширення видів екскурсійної діяльності музею. Наразі музей пропонує відвідувачам і стаціонарні, і виїзні-тематичні, і пішохідні екскурсії, а також інклюзивні, віртуальні театралізовані екскурсії та нічні атракції.

Значний вплив на соціум має й наукова робота працівників заповідника – статті у наукових збірниках, й краєзнавча інформація у періодичній пресі,

надання наукових консультацій й презентація роботи на науково-практичних конференціях, організація наукових тематичних зібрань (круглий стіл, семінар, краєзнавчі читання, науково-теоретичні конференції), наукове редагування історичних й краєзнавчих видань – це неповний перелік робіт, які пов'язані із науковою роботою, метою якої є «відкриття для соціуму» невідомих сторінок його історичного минулого.

Соціокультурна діяльність музею сприяє його популяризації як наукового й водночас туристичного об'єкту діяльності якого спрямована на забезпечення культурних запитів соціуму.

6. З метою збереження позитивних тенденцій щодо збільшення кількості відвідувачів заповідника, активізації використання музейного простору у соціокультурних проектах та кількості соціокультурних музейних продуктів, що налає Державний історико-культурний заповідник, пропонуємо розширити асортимент музейних послуг за рахунок збільшення інклюзивних проектів таких як «Арт-терапія», «Змішані екскурсії», що спрямовані на розширення музейної аудиторії відвідувачів. Модернізувати роботу зі споживачами пропонуємо за рахунок введення експериментальних музейних продуктів: «Екскурсії в кріслі», «Квест-екскурсії», «Екскурсії на ретро-автомобілях або на гужовому транспорті», «Екскурсії у поєднанні з майстер-класами», «Екскурсії на скутерах-сігвей», «Комбіновані екскурсії», «Екскурсії від місцевих жителів» (експертів та знавців свого міста – журналістів, культурологів, архітекторів, дизайнерів, музикантів та інших творчих людей) та використання анімації в організації екскурсійної практики.

На нашу думку, впровадження нововведень у досліджуваному об'єкті дозволить йому відійти від традиційних павільйонно-експозиційних форм показу колекцій, урізноманітнює форми роботи музею, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності на ринку соціокультурних й туристичних послуг та рівня обслуговування відвідувачів цих установ.

Ще одним, внутрішнім резервом, який сприятиме активізації соціокультурної діяльності Державного історико-культурного заповідника м.

Дубно, й водночас набирає особливої актуальності у соціумі є волонтерство. На базі відділу туризму, менеджменту та туризму, пропонуємо створити волонтерський молодіжний інформаційний центр основним напрямом діяльності якого стане інформаційна діяльність. Напрямами діяльності волонтерського центру можуть бути промоутерська секція, прес-група, творча секція, група перекладачів, молодіжна секція або «група швидкого реагування» та комп'ютерна секція.

Практика залучення волонтерів у практичну діяльність заповідника позитивно вплине як на соціокультурний продукт діяльності музею, так і сприятиме активізації молодих людей у соціумі.

7. Пропозиціями, що спрямовані на активізацію соціокультурної діяльності ДКЗ м. Дубно є:

- активізація співпраці із існуючими й налагодження нових контактів із організаціями-партнерами. Завдячуючи співпраці із організаціями-партнерами досліджуваний об'єкт урізноманітнює й підсилює соціокультурну діяльність створюючи нові музейні продукти, що є актуальні й для сучасної соціокультурної ситуації й для споживача.

У майбутньому доречно було б розширити перелік вищих навчальних закладів – партнерів за рахунок налагодження контакту із адміністрацією Рівненського державного гуманітарного університету, адже у його структурі функціонує кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства. Співпраця із спеціалізованою кафедрою була б вигідною для обох сторін.

– урахуваючи швидкий процес інформатизації соціуму пропонуємо використовуючи можливості Інтернет-простору за рахунок створення власної сторінки у мережі Ютуб, Інстаграм та Тік-Ток. Розуміючи, що ефект від соціальних мереж буде лише від систематичного наповнення й креативного, цікавого та водночас змістовного контенту. Враховуючи ступінь зайнятості, фахову підготовку й інші чинники, цю функцію, на нашу думку має виконувати молода людина, що отримала освіту відповідного напрямку. У

найкращому випадку це могла б бути додатково створена штатна одиниця менеджер з PR або група волонтерів.

– досвід участі у грандових проектах (таких як «Via Regia Ukraine», «Культурні продукти Рівненщини без обмежень» та ін.) можемо визнати безцінним, саме тому пропонуємо використовувати його й надалі застосовуючи паралельно метод фандрайзингу, який дозволяє здійснювати ефективний пошук коштів на реалізації проектів розвитку. Стратегія фандрайзингу дозволяє сформувати коло найбільш перспективних можливостей для залучення коштів, використовуючи власні ресурси з використанням як офлайн, так і онлайн інструментів.

Пропонуємо заповіднику розробити й реалізувати стратегію фандрайзингу, що пов'язана із орієнтацією на залучення коштів у рамках регіональних та громадських програм, що передбачає вироблення напрямів пошуку коштів (насамперед, фінансових) для розвитку заповідника.

Список використаних джерел та літератури

1. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805 – III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
2. Положення про Державний історико-культурний заповідник м. Дубно
3. Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника м. Дубно за 2020 рік
4. Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника м. Дубно за 2021 рік
5. Музейний простір України [Електронний ресурс]. Сервер «Музейний портал України» [on-line]. Режим доступу: <http://www.ukrmuseum.org.ua>
6. Офіційний веб-сайт Рівненського обласного краєзнавчого музею. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://museum.rv.gov.ua/>
7. Офіційний веб-сайт Управління культури і туризму виконавчого комітету Рівненської міської ради. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://cultura-city.rv.ua/>
8. Офіційний веб-сайт Дубенського замку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zamokdubno.com.ua/>
9. Офіційний інформаційний ресурс Науково-дослідного інституту пам'якоохоронних досліджень Міністерства культури України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.spadshina.org.ua>.
10. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). К.: Вища школа, 1991. 274 с.
11. Андрес Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис... канд. іст. наук: 26.00.05 / Ганна Олександрівна Андрес; НАН України; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. К., 2009. С. 14.

12. Арсенич П. З історії музеїв Галичини. *Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею*. Вип. 1. Івано-Франківськ, 1993.
13. Близняк М. Острозький музейник, краєзнавець, етнолог Григорій Равчук. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи краєзнавства і туризму в м. Острозі і на Волині*. Науковий збірник. Вип. 1. Острог, 2006. С. 38-51.
14. Бондарчук Я. Руй Раїса Федорівна – директор Острозького державного історико-культурного заповідника. *Острозький краєзнавчий збірник. Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких*. Вип. 11. Острог: ФОП видавець Свиначук Р. В., 2019. С. 225-239 [316 с.].
15. Бояр Н. Музей як освітній простір (на прикладі діяльності музеїв Рівненщини). *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. XVIII : Зб. наук. праць. Рівне : Видавець О. Зень, 2020. 244 с. С.117-123
16. Булига О. Гурій Бухало – визначний дослідник минувшини рівненського краю. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. X. Рівне, 2012. С. 7-11 [256 с.].
17. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посіб. перекл. з нім. В. Лозинський, О. Ланг, Х. Назаркевич. Львів: Літопис, 2005. 546 с.
18. Ванцак Б., Супруненко О. Подвижники українського музейництва. Полтава, 1995. 131 с.
19. Величко Т.В. Етнографічне музейництво Півдня України: історична та регіональна своєрідність, сучасні тенденції: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / Т.В. Величко ; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. К., 2009. 20 с.
20. Вербицька П. Нові підходи до означення ролі аудиторії в соціокультурній діяльності музею. *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2014. № 1. С. 87-91.

21. Вечерський В. Історико-культурні заповідники: плани організації території. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukrmap.su/uk-g4/18.html>
22. Виткалов С. В. Музей як форма збереження історико-мистецької пам'яті в умовах сьогодення. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2009. Вип. 15(2). С. 102-110.
23. Виткалов С. В. Рівненщина: культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності : монографія. Рівне : ППДМ, 2012. 416 с.
24. Гегель і сучасність: що робить Ф. Гегеля актуальним сьогодні? [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://nubip.edu.ua/node/83762>
25. Григорук М. Окремі аспекти соціально-культурного розвитку м. Дубно Волинської губернії кінця ХІХ - початку ХХ ст. (за матеріалами фонду «Дубнівське міське спрощене громадське управління») [Електронний ресурс]. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2003. Т. 10. С. 199-201. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sasd_2003_10_54
26. Гуменюк Т. К. Концептуально-цілісний розвиток музейної та пам'яткоохоронної справи: соціокультурний контекст [Електронний ресурс]. *Питання культурології*. 2021. Вип. 37. С. 244-249. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pk1_2021_37_25
27. Державний історико-культурний заповідник у місті Дубні / Підгот. О. Гавриленко, Т. Дмитренко, І. Кузнєцов, М. Пшеничний, Є. Шевчук. Рівне, 2000. 12 с.
28. Дегтяр О.А. Інституціональний механізм державного управління соціальною сферою. *Теорія і практика державного управління : збірник наукових праць*. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 1 (40). С. 221–229.
29. Дмитренко Т. Островський Михайло Іванович – дослідник ранніх поселень на Дубенщині. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи краєзнавства і туризму в м. Острозі і на Волині*. Вип. 1. Острог, 2006. С. 131-135. Дмитренко Т.Б. З історії Дубенського

- краєзнавчого музею [1912- 1995]. *Наукові записки: 100-річчю музейної справи на Рівненщині присвячується*. Рівне, 1996. Вип. 1. С. 73-76.
30. Желєзко А. М. Історичне краєзнавство на Київщині в 1917–1939 рр. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011.
31. Желєзко А. Основні напрямки розвитку історичного краєзнавства на Київщині в 1919–1924 рр. *Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск LXI (61). К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. С. 235–243.
32. Зозуля А. Інтерактивні екскурсії як ефективний спосіб комунікації (на прикладі Волинського краєзнавчого музею). *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. XVIII : Зб. наук. праць. Рівне : Видавець О. Зень, 2020. 244 с. [С. 143-145.]
33. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток. Монографія О. С. Оніщенко, В.М. Горовий, В.І. Попик та ін. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. К., 2013. 184с.
34. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. К.: Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1966.
35. Капустіна Н., Гайда Л. Психолого-соціологічні дослідження ефективності музейних програм і занять для школярів. *Музей і відвідувач. Методичні розробки, сценарії, концепції*. Дніпропетровськ. 2015. С. 27–34.
36. Капустіна Н. Статистичний аспект науково-просвітницької діяльності музею *Музей і відвідувач. Методичні розробки, сценарії, концепції*. Дніпропетровськ. 2019. С. 17–24.

37. Капустіна Н., Гайда Л. Статистичний аспект науково-просвітницької діяльності музеїв. *Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі: Збірник матеріалів загальноукраїнської конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького*. Випуск 11. Дніпропетровськ: АРТПРЕС, 2009. 608 с.
38. Караманов О. В. Дидактичні засоби музейної педагогіки як елемент формування нового освітнього простору. *EDUCATION AND PEDAGOGICAL SCIENCES. ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА НАУКА*, (1 (176), 3–11. [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2021-1\(176\)-3-11](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2021-1(176)-3-11)
39. Козаченко О. О. Музеї у соціокультурному просторі Львівщини: основні характеристики, тенденції та проблеми. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*, Національний університет "Одеська юридична академія". Вип. 18. Одеса, 2017. С. 62-65.
40. Козаченко О. О. Музей як соціокультурний феномен: основні трансформаційні тенденції [Електронний ресурс]. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 16. С. 117-129. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2014_16_14
41. Козюба В. Наукова комплектація музейних фондів: теорія і практика. [Електронний ресурс] Режим доступу: mdch.kiev.ua
42. Корнієнко В. В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991 - 2007 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук; НАН України; Ін-т історії України. К., 2008. 20 с.
43. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 122 с.
44. Кравчук Я. Нові форми культурної діяльності музейної мережі краю в сучасних умовах. *Наукові записки Рівненського обласного*

- краєзнавчого музею*. Вип. XVIII : 3б. наук. праць. Рівне : Видавець О. Зень, 2020. 244 с. [С.161-167].
45. Культурно-дозвіллева діяльність у сучасному світі: колективна монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2017. 328 с.
46. Маньковська Р.В. Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917–червень 1941 рр.). Автореферат дисертації на здоб. наук. ст. канд. істор. наук (07.00. 01), Інститут історії України. Київ 1997
47. Мельниченко О. В. Роль педагогічної громадськості у становленні та розвитку музейництва на Черкащині. *Краєзнавство Черкащини*. № 7. К., 2004. С. 21–26.
48. Мельниченко О. В. Утворення історико-культурних заповідників на Черкащині та проблеми їх розвитку (1980–1990 рр.). *Краєзнавство Черкащини*. № 8. Черкаси, 2005. С. 84–98.
49. Михайлишин О. Відбудова замку Острозьких-Любомирських в Дубно у 1920-1930-х роках: Аспекти формування методики реновації [Електронний ресурс]. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2009. Вип. 6. С. 133-144. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spdr_2009_6_12
50. Мушировський В. Гурій Бухало – науковець, дослідник, ветеран Рівненського обласного краєзнавчого музею. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. VI. Рівне: видавець Олег Зень, 2008. С. 152-156 [276 с.].
51. Науменко Л. Історико-культурні заповідники України – діалог сучасників з минулим мовою експонатів [Електронний ресурс]. *Наукові записки з української історії*. 2012. Вип. 32. С. 34-38. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui>
52. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв (за редакцією О. Салата). Івано-Франківськ, 2005.

- 53.Павленко Ю.Г. Музеї педагогічного профілю як фактор професійної підготовки майбутніх учителів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю.Г. Павленко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Х., 2008. 20 с.
- 54.Пам'ять століть: Магдебурзькому праву Дубна 500 років: Науково-допоміжний покажчик / Уклад.: П.І. Демчук; Н.М. Кожан; Наук. ред.: І.В. Мілясевич; ред.: Л.Г. Сахнюк. Рівне, 2008. 143 с.
- 55.Пантелейчук І. Трансформація музею як соціокультурного інституту (XIX – початок XXI ст.)/ Автореф. дис. канд.іст. наук: 17.00.01 / І. Пантелейчук; Київ. Нац. Ун-т культури і мистецтв. К., 2006, 20 с.
- 56.Песоцька Ю. Музейна діяльність у контексті соціокультурного та освітнього просторів [Електронний ресурс]. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 1. С. 33-42. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srso_2021_1_6
- 57.Петрова І.В. Проектування у соціокультурній сфері. К.: КНУКіМ, 2007. 372 с
- 58.Піскова І.М. До питання про класифікацію музейної мережі України кінець XIX – початок XX ст. *VII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність»*. К., 1995. с.404 -406
- 59.Попова О.М. Розвиток музейної справи в Харківській губернії (1864 - 1917 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.М. Попова ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2008. 20 с.
- 60.Потильчак О.В. Історичний розвиток музейної справи. К.: Вид.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. 57 с.
- 61.Пшеничний Ю. Давня Дубенщина у світлі відкриттів І.К. Свешнікова. *Історико-культурна спадщина Дубна: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти: Матеріали наук.-теорет. конф., присвяченої 15-річчю створення Держ. іст.-культ. заповідника м. Дубна*. Дубно, 2008. С 90-95.

62. Радченко Н. Колекція народного костюма Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело вивчення культури регіону. [Електронний ресурс]. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2006. 13. С. 189. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2006_13_2_189
63. Радченко Н.М. Фонди Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело з історії музейної справи Луганщини (середина ХІХ - початок ХХІ ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Н.М. Радченко ; Київ. славіст. ун-т. К., 2008. 20 с.
64. Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі: *Збірник матеріалів загальноукраїнської конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького*. Випуск 11. Д.: АРТПРЕС, 2009. 608 с.
65. Руденко С. Б. З історії музейної справи в Україні (сер. 20-х рр. ХХ ст.). *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2005. Вип. 6. С.154–160.
66. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей: автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01 / С. Б. Руденко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. К., 2011. 16 с.
67. Руденко, С. Б. Музейництво як різновид соціальної комунікації. *Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань* : Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Харків, 26-27 лютого 2009 р. У 2-х ч. Ч. 1. Харків, 2009. С. 62–64.
68. Савчук П., Мушировський В. Музей і людина (присвячується Володимирі оселедцю – завідувачу Дубенського краєзнавчого музею). *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. VI. Рівне: видавець Олег Зень, 2008. С. 160-164 [276 с.].

- 69.Снагощенко В. Еволюція концептуальних моделей сучасного музею. *Світогляд – Філософія – Релігія: збірник наукових праць*. Суми: УАБС НБУ, 2013. Вип. 4. С. 306-315.
- 70.Смолін П. Державний історико-культурний заповідник міста Дубна. Кроки до становлення. *Історико-культурна спадщина Дубна: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти*. Дубно, 2008. С. 3-8.
71. Сидоровська Є. А. Дозвіллєва діяльність як чинник формування життя людини в соціокультурному просторі ХХІ ст. *Питання культурології : збірник наукових праць*. Київ, 2017. Вип. 33. С. 198–205.
- 72.Солодова В. Музеи Одессы 1825-1917 pp. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею* Одеса, 2005. с.4-18.
- 73.Солодова В.В. Формування та розвиток документальних колекцій у складі фондів Одеських музеїв (1825-2003). Одеса, 2010.
- 74.Станіславська К. І. Розвиток музейно-педагогічної діяльності. Краматорськ, 2009. 60 с.
- 75.Статистичний збірник. Соціальний захист населення у 2020-2021 pp. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf
- 76.Сурмач О. І. Музей як соціокультурне явище сучасного суспільства [Електронний ресурс] *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 95. С. 136-140. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2015_95_33
- 77.Федорова Л.Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні: 1870—1910-і pp. К., 2013. 373 с.
- 78.Федорова Л.Д. Становлення і розвиток музеїв історії міст України в ХІХ ХХ ст.). Автореферат па здобуття наукового ступеня- к.і.н. К., 1991. 21 с.
- 79.Філіпчук Н.О. Розвиток української музейної педагогіки у ХХ столітті: здобутки і втрати. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*, 2019

- 80.Харченко О. В. Становлення та розвиток музеїв художнього профілю України як культурно-освітніх закладів (кін. XIX - поч. XXI ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / О. В. Харченко; НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. К., 2015. 19 с.
- 81.Хведась А. З історії охорони музейного будівництва на Волині в 1919-1920 рр. *Велика Волинь*. Хмельницький. 1994.
- 82.Червінська І. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти і музеїв у сучасному соціокультурному просторі [Електронний ресурс]. *Освітні обрії*. 2019. № 2. С. 16-21. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2019_2_6
- 83.Шахірева Н. В. Музейно-освітнє середовище як складова соціокультурного і психо-дидактичного освітнього простору ВНЗ [Електронний ресурс] *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2011. Т. 1, Вип. 33. С. 75-78. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2011_1
- 84.Шман С. Ю. Соціокультурна діяльність музеїв [Електронний ресурс]. *Культура і сучасність*. 2015. № 1. С. 53-58. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2015_1_12